

1876 • 2001
125 år

Statistisk sentralbyrå 1876-2001

Jubileumsfeiring 8. juni 2001

083
144
206
271
337
403
441
511
585
660
719

Offisiell markering

Administrerende direktør Svein Longva	3
Blomster til direktør Petter Jakob Bjerve	7
Statsminister Jens Stoltenberg	8
Styreleder Åge Danielsen	12
Epilog ved Odd Børretzen	14

Jubileumsseminar

Fakta og fortolkning i statistikkens historie	19
De første folke og boligtellinger	29
Folketellingen i Norge 1. november 1960	32
Etablering av SSB-Kongsvinger	35
En historisk epoke avsluttes	36

Festmiddagen

44

Forord

Statistisk sentralbyrå markerte sitt 125-års jubileum med en feiring 8. juni 2001. Feiringen besto av en offisiell markering og et seminar i Oslo Konserthus på formiddagen og festmiddag på Hotell Plaza om kvelden. I denne publikasjonen gjengis taler og innslag fra den offisielle markeringen og fra jubileumsseminaret, og noen glimt fra festmiddagen.

I forbindelse med jubileet er det tidligere utgitt en kortfattet oversikt *Statistisk sentralbyrå 1876-2001 - glimt fra historien* og et omfattende verk på Universitetsforlaget: *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*, av Einar Lie og Hege Roll-Hansen.

Statistisk sentralbyrå, Oslo/Kongsvinger, 10.12. 2001

Svein Longva

Offisiell markering

Del 1 av den offisielle jubileumsmarkeringen startet kl 13.00 med et musikkinnslag med Anders Eidsten Dahl, orgel og Marius Hesby, trombone. Invocation no 1 av Petr Eben.

Administrerende direktør Svein Longva

Statsminister, finansminister, nordiske venner, andre gjester, og ikke minst: medarbeidere i Statistisk sentralbyrå.

*Administrerende
direktør Svein Longva*

Jeg ønsker alle velkommen til markeringen av Statistisk sentralbyrås jubileum. Byrået ble grunnlagt i 1876 – og runder dermed 125 år i år. Det synes vi det er all mulig grunn til å feire. Vi har dessuten enda en grunn til å stanse opp. Det er nemlig 40 år siden Statistisk sentralbyrå ble etablert i Kongsvinger.

Vi setter særlig stor pris på at så mange av våre nærmeste samarbeidspartnere er med oss her i dag. Uten aktive og ivrige brukere av vår statistikk og analyse og uten velvillige oppgavegivere og registereiere ville grunnlaget for vårt arbeid falle bort. Jeg har også med glede registrert at vi har mottatt hilsninger i form av gaver. De er plassert ute i foajeen, og det vil bli anledning til eventuelle overrekkelser i pausen. Store sjekker mottas med spesiell takk!

I salen her i dag er det en stor del som har brukt, eller kommer til å bruke, mesteparten eller hele sin yrkestid i Statistisk sentralbyrå – jeg er selv en av disse. Hva er det som gjør at så mange velger å arbeide for SSB så entusiastisk og så lenge? Det kan neppe være lønnsnivået eller sosiale goder. Sett utenfra, og uten særlig innsikt i hva vi driver med, kan dessuten SSB fortone seg som en nokså spesiell og til og med kjedelig arbeidsplass.

Hva er det da som kan være utslagsgivende?

– Kan det være at mange føler at vi har et viktig arbeid som samfunnet ikke kunne klare seg uten?

– Kan det være at vi er stolte av det vi produserer?

Jeg tror dette er viktige elementer i forklaringer av arbeidsgleden og stabiliteten blant våre medarbeidere. Vi føler at vi er med på å produsere noe som er særdeles samfunnsnyttig.

For SSB har viktige oppgaver. Vi mener at uten den statistikken og analysen som vi produserer og publiserer hver dag, ville samfunnet blitt sterkt skadelidende.

Da tenker jeg ikke bare på myndigheter og næringsliv, men også på den vanlige nordmann, som har behov for informasjon og fakta for å kunne følge med i og delta i samfunnsdebatten, og for rett og slett å få dekket sitt behov for kunnskap om forhold ved det samfunnet de lever og virker i. Offisiell statistikk er et fellesgode av avgjørende betydning for et funksjonsdyktig, moderne, demokratisk samfunn.

En forutsetning for å lykkes som statistisk sentralbyrå er vellykket datafangst – og da er vi helt avhengig av å ha et godt og tillitsfullt forhold til de som forsyner oss med data. Det er i denne sammenhengen selvsagt helt maktpåliggende at folk kan stole på at de oppgavene som blir levert til oss, ikke blir brukt til andre formål enn det som er avtalt på forhånd, og at alle kan være trygge på at vi sørger for at dataene er sikre hos oss. Verken bedrifter eller enkeltpersoner skal kunne oppleve at informasjon kommer på avveie. Det er nok mulig å finne eksempler på at vi i løpet av vår lange historie kan ha trådd feil her, men i mine langt over 30 år i SSB har jeg ikke kommet over et eneste eksempel på misbrukt tillit.

Dette har blitt enda viktigere i de senere år ved at administrative datakilder i stigende grad utgjør grunnlaget for vår statistikkproduksjon. Registerkoblinger basert på utnyttelse av person- og organisasjonsnummersystemene øker kravene til et godt person- og datavern. Gjennom den tillit vi nyter på dette området er vi i stand til effektivt å utnytte dette enorme datatilfanget til beste for det norske samfunn. Dette har vi all mulig grunn til å være stolte av – men det krever at vi er tilliten verdig.

En annen viktig forutsetning for at våre produkter skal telle med og bidra på den måten de er tenkt, er at Statistisk sentralbyrå er faglig uavhengig. Når vi i få ord skal presisere hva det innebærer å være faglig uavhengig, pleier vi å si at det betyr at SSB selv bestemmer hvilke statistikker og analyseresultater som skal offentliggjøres og når og hvordan dette skal gjøres. Den faglige uavhengigheten er nedfelt i statistikkloven. Ingen, heller ikke finansministeren, kan instruere oss i faglige spørsmål, slik en tidligere finansminister uttrykte det i Stortinget for få år siden. Uavhengigheten er imidlertid mest et spørsmål om holdninger. At vi faktisk opptre uavhengig av politiske myndigheter og interessegrupper, må bekreftes gjennom vår aktivitet hver dag.

Som statistisk sentralbyrå er SSB dessuten spesielt i den forstand at det er få andre eksempler på nasjonale statistikkontorer med så omfattende forskningsvirksomhet. Vi mener at det er viktig og riktig å analysere vår egen statistikk, og mener at dette fører til at kvaliteten på statistikken blir bedre enn den ville vært uten tilbakevirkningen fra forskningen. Statistikkloven pålegger oss dessuten denne oppgaven. Vi skal ikke bare beskrive det norske samfunnet, vi skal også søke å avdekke selve virkemåten. Men uproblematisk er det ikke. Så snart vi presenterer tolkninger og analyser utover de rene statistiske beskrivelsene, er det lett å bli oppfattet som en aktør i den offentlige debatten. Dermed stiller vi oss lagelig til for hogg, og kan fort bli mistenkt for å favorisere noen grupperinger eller holdninger framfor andre. Integritet og kvalitet i vårt arbeid er derfor av den største betydning også her.

I Norge er det heldigvis slik at det er bred enighet om at det er helt avgjørende for SSBs troverdighet at vi er faglig uavhengig. Det norske samfunnet har ikke bruk for statistikk og analyseresultater fra Statistisk sentralbyrå som er påvirket av politiske myndigheters syn på hvordan den sosiale og økonomiske situasjon og utvikling helst bør beskrives, eller på annen måte er skreddersydd for å dekke grupperes behov for argumenter i samfunnsdebatten.

Har vi greid balansegangen? Og når vi fram til brukerne våre? Dette kan det være vanskelig å vurdere fra mitt ståsted. Men vi har heldigvis noen undersøkelser å bygge på. En undersøkelse i regi av MMI i mai i fjor viste at nær 70 prosent av de spurte hadde stor tillit til SSB, og bare 4 prosent sa at de ikke hadde tillit til institusjonen. Dette betyr at SSB hadde større tillit i befolkningen enn både forsvar, utdannings-systemet og domstolene. Bare politiet slo SSB når det gjelder å ha svært stor tillit. Det er viktig at det finnes institusjoner som folk oppfatter som troverdige, og i Statistisk sentralbyrå føler vi et sterkt ansvar for at dette fortsatt skal være tilfelle.

Vi har fått andre evalueringer også, som viser at vi kommer brukbart ut. De siste årene har vi satset sterkt på elektronisk formidling, og har hatt som politikk at så mye som mulig av statistikken skal være gratis tilgjengelig på SSBs webtjeneste. Alle skal ha mulighet til å skaffe seg den informasjonen vi har skaffet fram, den skal ikke være forbeholdt noen enkeltpersoner eller grupper.

Selv om vi i hovedsak kan se med tilfredshet på den perioden SSB har eksistert, kan vi ikke hvile på våre laurbær. Det blir bare mer og mer krevende å lage god statistikk. Vi må derfor stadig utvikle oss til å bli enda flinkere til å drive datafangst og sørge for helhet og sammenheng i vårt statistikkprodukt. Vi lever i en verden som blir mer og mer preget av globaliseringen, av felles ressurs- og miljøproblemer og av ny teknologi. Den immaterielle aktiviteten får en stadig større plass, mobiliteten øker, omstillingene skjer raskere enn før og hele samfunnet blir stadig mer komplisert.

Disse utviklingstrekkene gjør at måleproblemene øker og statistikkarbeid blir mer krevende eller må drives på andre måter enn før. Samtidig forutsetter mange av endringene et godt utbygd statistikk-system for å kunne påvirke utviklingen, måle resultater av politiske beslutninger, legge grunnlag for evalueringer og for sammenligninger mellom grupper, kunne beskrive utvikling over tid, måle effektivitet osv.

Det er med rette hevdet at vi lever i en tid med et betydelig informasjonsoverskudd. Den tilgjengelige informasjonsmengde er alt overveldende og raskt økende. I kombinasjon med et mer komplisert samfunn og raskere endringer øker dette problemene med å orientere seg i samtiden både for mediene, næringslivet, politiske myndigheter og, ikke minst, for folk flest. Behovet for og etterspørselen etter strukturerende og sammenfattende informasjon øker kraftig. Nettopp her har offisiell statistikk og Statistisk sentralbyrå sin oppgave, og også sin styrke. Vi er først og fremst opptatt av å kombinere data fra en rekke kilder for å lage en sammenhengende og sammenfattende statistisk beskrivelse på tvers i samfunnet og over tid. Vår oppgave er ikke å produsere en strøm av løsrevne enkeltinformasjoner.

Hvordan skal vi så møte utfordringene? Vi må først og fremst ta i bruk de nye mulighetene. Gjenbruk av data innsamlet for administrative formål av det offentlige og data lagret i de administrative systemer i bedrifter, foretak og kjeder vil få ytterligere vekt. Når det gjelder teknologiske endringer, er vi alt godt i gang med å legge om datafangsten fra papirskjema til elektronisk innrapportering der det er mulig. Vi forsøker å få til informasjonsutveksling begge veier, slik at oppgavegiverne får spesialsydd informasjon tilbake fra oss. Vi må fange opp elektroniske spor og bruke disse som grunnlag for statistikkutarbeiding. Vi har alt kommet langt i satsingen på elektronisk publisering og vil arbeide videre med å få til brukervennlige databaser. Vi må videreutvikle statistikk for informasjonssamfunnet og tjenestesektoren. Til sist, men ikke minst: Vi må legge økende vekt på å lage et kvalitativt godt produkt. Når statistikk i stigende grad brukes til løpende evalueringer og som direkte beslutningsgrunnlag, stilles kvaliteten på prøve.

Et særdeles viktig forhold har blitt ytterligere understreket i de senere år. Statistisk arbeid kan ikke drives i nasjonale isolat. I en stadig mer integrert verden må statistiske standarder, datafangst og bearbeidingsmetoder og selve den statistiske beskrivelsen samkjøres for å kunne utvikle et brukerorientert, kostnadseffektivt og sammenlignbart statistikkprodukt. Det statistiske samarbeidet på tvers av landegrensene vil derfor måtte få ytterligere vekt i tiden framover.

Men viktigst av alt er at Statistisk sentralbyrå fortsatt har medarbeidere med høy faglig dyktighet. Vi må være i stand til raskt å se nye statistikkbehov, legge om arbeidsmåter og rutiner og ta i bruk nye metoder og teknologier i arbeidet. Også i framtida trenger vi entusiastiske medarbeidere i arbeid med statistikk og analyse.

Jeg ønsker oss alle til lykke til med de kommende årene!

Blomster til direktør Petter Jakob Bjerve

Seksjonssjef Anne Skranefjell var konferansier på jubileumsarrangementet.

Etter administrerende direktørs tale, sa hun følgende:

I Statistisk sentralbyrås historie har vi til sammen bare hatt 7 toppledere. En av dem som har sittet lengst som direktør og som ledet oppbyggingen av det moderne Statistisk sentralbyrå i etterkrigstiden, var Petter Jakob Bjerve. Han var direktør fra 1949 - 1980, bare avbrutt av en periode som finansminister.

Vi er veldig glade for at Bjerve er her i dag og kaster glans over Statistisk sentralbyrås 125-års jubileum.

Solfrid Malo fra jubileumskomiteen vil nå overrekke ham blomster.

Det var musikkinnslag mellom adm.direktør Svein Longvas og statsminister Jens Stoltenbergs taler. Ved Rondane, Edvard Grieg/Aasmund Olavsson Vinje, og Juvél-arien fra Faust, Charles Gounoud. Camilla Jonstang, sang og Marina Galiakhmetova, klaver.

Konferansier Anne Skranefjell.

Petter Jakob Bjerve overrekkes blomster av Solfrid Malo.

Marina Galiakhmetova og Camilla Jonstang.

Statsminister Jens Stoltenberg

Anne Skranefjell introduserte Statsminister Jens Stoltenberg på denne måten:

I et intervju i Stat & Styring i vinter svarer statsminister Jens Stoltenberg følgende på et spørsmål om kvaliteten på forvaltningens arbeid: "Min erfaring fra Miljøverndepartementet, Nærings- og energidepartementet og Finansdepartementet samt fra underliggende etater, for eksempel Direktoratet for naturforvaltning, Statens forurensningstilsyn, Skattedirektoratet og Oljedirektoratet er at de har en imponerende høy faglig standard." - -

Statistisk sentralbyrå nevnes ikke.

Kanskje er ikke statsministeren imponert av det faglige høye nivået hos oss?

Kanskje er det beskjedenhet på vegne av en institusjon statsministeren selv er ansatt i?

Kanskje tenker ikke statsministeren på Statistisk sentralbyrå som en del av statsadministrasjonen - på grunn av den faglige uavhengige rollen Statistisk sentralbyrå har?

Uansett så har jeg den glede og ære å gi ordet til statsminister Jens Stoltenberg.

Kjære alle sammen.

Jeg skal love at jeg alltid i framtida skal nevne Statistisk sentralbyrå. Jeg skal i alle fall ikke nevne Oljedirektoratet eller Direktoratet for naturforvaltning uten å huske på Byrået. Jeg har ingen god forklaring på dette. Enten glemte jeg det eller så glemte journalisten det. Det er i alle fall en lærepenge for meg.

Så vil jeg si at det er veldig hyggelig at ledelsen i SSB inviterer oss ansatte - oss vanlige ansatte - til fest og jubileum. Jeg er klar over at hovedårsaken til at jeg er på podiet i dag ikke er at jeg er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, men fordi jeg skal takke og gratulere dere på vegne av regjeringen. Så på vegne av regjeringen gratulerer jeg med 125-års jubileet og med 40 års jubileet for Byrået i Kongsvinger. Jeg er glad for å være her. Nå må jeg innrømme at det pleier jeg å si uansett hvor jeg holder tale, så det vil vel ikke imponere noen. Men det er litt mer sant, litt ekstra sant i dag, enn det pleier å være. Det skyldes simpelthen at Statistisk sentralbyrå er en viktig samfunnsinstitusjon. Svein Longva sa mye om det i sin tale. Det skyldes også, som dere alle vet, at jeg har et personlig forhold til Byrået. Det personlige forholdet henger sammen med at det er egentlig bare ett bevisst yrkesvalg jeg har gjort i mitt liv. Det er at jeg ikke skulle bli politiker, men at jeg skulle bli noe ordentlig; at jeg skulle begynne å jobbe i SSB. Det gjorde jeg i 1989 da jeg sluttet i AUF og var nyutdannet sosialøkonom. Da tenkte jeg lenge på om det var politikken jeg skulle vie meg til i livet, eller om jeg skulle vie meg til forskning, statistikk og analyse. Etter mye tvil og mye tro valgte jeg forskningen og Statistisk sentralbyrå, søkte og fikk jobb i Byrået. Men jeg må innrømme at det ikke var fullgod satsing på forskningen, mye av sjelen lå fortsatt i politikken. Og da Torbjørn Berntsen på høsten 1990 ringte og spurte om jeg ville bli statssekretær i Miljøverndepartementet så svarte jeg ja og forlot Byrået. Men jeg mener fortsatt at det jeg lærte i Byrået de to årene, det var å være på innsiden av en institusjon som har imponert meg, og som har gitt kunnskaper ikke bare til meg, men til veldig mange andre mennesker og institusjoner i

Statsminister Jens Stoltenberg taler.

Norge. Og selv om jeg har sluttet å jobbe i SSB, så har jeg uansett hvor jeg har vært fortsatt å jobbe med Statistisk sentralbyrå og de arbeidene og produktene som Statistisk sentralbyrå skaper. Fordi det er knapt noe samfunnsområde, knapt noen offentlig virksomhet eller etat som ikke på en eller annen måte nyttiggjør seg av den statistikken som Statistisk sentralbyrå produserer.

Jeg mener det er flere grunner til at Statistisk sentralbyrå har den rollen i det norske samfunnet som Byrået har.

Det ene er selvsagt at det produseres så mange fakta, så mye ren statistikk, og uten den rene statistikken hadde vi hatt et vesentlig dårligere grunnlag for å fatte beslutninger i det politiske liv, i forvaltningen og i bedrifter og mange andre institusjoner. Det at det er statistikkprodusent, betyr også at Byrået er premissleverandør for svært mange beslutninger i svært mange sammenhenger i Norge.

Men i tillegg til å være statistikk- og faktaprodusent så er SSB internasjonalt sett på mange måter enestående ved at statistikkproduksjonen kombineres med en større grad av forskning og analyse av samfunnssammenhenger, og bruker fakta og statistikk i en forskningsmessig sammenheng innenfor økonomi og andre samfunnsfag. Byrået påpeker, analyserer og får fram sammenhenger som gjør at vi får enda bedre grunnlag for beslutninger og forståelse av samfunnsutviklingen; i tillegg til de som den rene statistikken, de rene faktaene, gir. Ofte er sammenhengene ubehagelige. Ofte er det slik at SSB påpeker: At gjør vi dét, så kan vi ikke gjøre dét, eller gjør vi dét, så får det kanskje ikke resultater likevel. Bruker vi for mye, så kan det gi problemer for priser eller renter. Men da er det ikke SSB som gjør noe feil, men det er simpelthen at SSB formidler til oss som er beslutningstakere, sammenhenger som vi må være bevisste når vi tar beslutninger. Jeg husker en av de første gangene jeg skjønnte at den personen eller den institusjonen som påviste en sammenheng, ikke er

ansvarlig for at sammenhengen er ubehagelig. Det er tvert i mot en fordel at noen påviser, spesielt hvis sammenhengen er ubehagelig. Den første gangen jeg ble klar over det var da jeg studerte til forberedende for da var det en av lærerne som stadig vekk siterte fra noe han mente var den mest gripende besvarelse til forberedende eksamen, som han noen gang hadde lest. Det var en eller annen student som hadde skrevet følgende: «Lovene som står i fysikken må aldri brytes, da kan det gå helt galt. Det gjelder også tyngdeloven som ble innført i 1687 av Isaac Newton.. Den - tyngdeloven altså - har hatt mye å si for alt liv på jorda siden». Jeg føler at om vi noen ganger er kritiske til en del av de sammenhenger Statistisk sentralbyrå påpeker, blant annet at det er noen realøkonomiske rammer eller begrensninger for hva vi kan gjøre, så er det ikke Byråets skyld, men det er en gjenstridig virkelighet der ute.

Det var ikke Newton som oppfant tyngdeloven, men det var han som beskrev den og forklarte oss den. Og akkurat som Newton har mye å si for fysikken, så har Statistisk sentralbyrås forskning i analyser om samfunnsmessige sammenhenger vært viktig for utvikling av samfunnskunnskap, politikk og styring i vårt land.

Den tredje grunnen til at dere er så viktige og at det er verd å feire dere og gratulere dere på en dag som dette, det er uavhengigheten. Det er helt avgjørende at dere - eller vi - har greid å opparbeide den integriteten, den uavhengigheten og den tilliten i det norske folk som Statistisk sentralbyrå har.

Og jeg vet hvor sårbar den er, både fordi det så ofte vil være fristende for politiske myndig-

heter å påvirke og begrense uavhengigheten og skjule ubehagelige tall. Men også fordi at statistikkproduksjonen er en sårbar og ganske krevende oppgave. Jeg lærte om konsumprisindeksen, gjennom å høre på forelesninger og lese en bok, som Svein Longva har skrevet. Jeg tror den heter *Statistisk metode** og det var Laspeyres- og Paascheindekser og sånn. Men det jeg husker særlig godt var at Svein Longva i en forelesning beskrev - dette var tilbake i gamle dager på 1980-tallet - hvor lett det var å manipulere konsumprisindekser. Man måtte vite hvilket brød det var i hvilke felter for å finne brødprisen, og så kunne man bare sette ned prisen på det ene brødet så ville det se mye penere ut på konsumprisindeksen. Jeg vet ikke om det er sånn i dag, men i alle fall, så sårbare de statistikkene er fordi de er utvalgsundersøkelser basert på data som ofte er vanskelig å samle inn, gjør at Statistisk sentralbyrås uavhengighet er viktig både på grunn av politisk press, men også fordi det å produsere i og for seg så enkle og viktige og ofte brukte tall som konsumprisindekser, selv det er metodisk og statistisk ganske krevende oppgaver. Det er bare mulig å gjennomføre de

krevende oppgavene med den tilliten vi har til konsumprisindekser og mange andre tall, fordi dere klarer å bevare den uavhengigheten og integriteten dere nå har.

Den fjerde grunnen til at det er verd å feire dere, som jeg skal nevne i dag, er at statistikk er et grunnleggende fellesgode. Statistikk blir ikke mindre verdt for en person om en annen bruker den, statistikk er noe som gjør at vi alle får bedre informasjon, bedre beslutningsgrunnlag. Det er ikke slik at hvis jeg bruker den, så får du mindre glede av den. Tvert imot så er det ofte slik at hvis vi bruker den samme statistikken, har den samme tilgangen på data om virkeligheten, så bedrer det samvirket mellom personer og institusjoner. Det øker verdien av statistikk, hvis vi har de samme datakildene.

Derfor er statistikk noe som bør være gratis og lett tilgjengelig, og jeg vil gi honnør til de som driver med Byråets Internettsatsing. Før jeg selv ble statsminister lurte jeg litt på hvem som hadde glede av å bruke webtjenesten direkte selv, men nå er jeg imponert over hvor lett det er å hente mange tall, hvis man bare blir vant til å klikke seg gjennom Byråets hjemmesider. Men gratis tilgjengelig felles statistikk er et grunnleggende fellesgode som ikke kan overlates til markedet, og bør ikke ha en pris. Det er også en grunn til at det er viktig å feire og markere en så viktig samfunnsinstitusjon som Statistisk sentralbyrå. Derfor er jeg stolt og glad for å få lov til å delta på denne jubileumsdagen.

Jeg er stolt både som statsminister, men også som ansatt. Nå er det altså 10-11 år siden jeg arbeidet i Statistisk sentralbyrå, men jeg sjekket med direktøren, og han bekreftet at jeg fortsatt er ansatt i Statistisk sentralbyrå, men med permisjon. Det minner meg om en stortingsrepresentant jeg traff i går, som denne uken hadde mottatt gullnåla for lang og tro tjeneste på kabelfabrikken i Drammen. Han hadde hatt permisjon de siste 25 årene. Dette var ingen søknad om gullnål. Jeg må nok være ansatt noen år til før det blir aktuelt, men jeg syntes det er hyggelig å få lov til å være ansatt i en så flott institusjon, selv om jeg ikke nedlegger så mange arbeidstimer i institusjonen. Derimot nedlegger jeg mange arbeidstimer med produkter, statistikk, fakta og sammenhenger som institusjonen har laget. Så gratulerer med dagen, og lykke til i mange år framover!

* Prinsipper og beregningsmetoder. Universitetsforlaget

Styreleder Åge Danielsen

Styreleder ble introdusert av Anne Skranefjell på denne måten:

Styret er et nytt organ i Statistisk sentralbyrås historie. Det første styret fikk vi først i 1981 og Hermod Skånland, som er en av gjestene her i dag, var den første styreleder. Styret i Statistisk sentralbyrå er regjeringsoppnevnt og har som oppgave å behandle og fastsette langtidsprogrammet, budsjettforslag og årlige arbeidsprogram, i tillegg til å føre alminnelig tilsyn med utviklingen i offisiell statistikk og med vår virksomhet.

I 1994 fikk vi ny styreleder; Åge Danielsen, som til daglig er Rikshospitalets direktør. Åge Danielsen følger opp tradisjonen fra Hermod Skånland som en svært dyktig styreformann i den vanskelige rollen styrer i offentlige etater ofte har. Dessuten må jeg få trekke frem et annet særdeles positivt trekk ved Åge Danielsen. Han er sannsynligvis den hyppigste bruker av SSB-slipset. Selv i helsidebilder i Dagbladet pryder slipset elegant mot en sort skjorte. Det setter vi pris på.

Vær så god, Åge Danielsen, ordet er ditt.

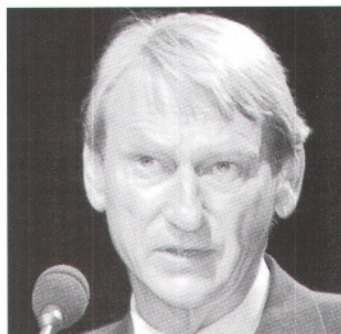
Jeg vil gratulere administrerende direktør Svein Longva og alle ansatte i Byrået med denne store dagen. 125 år er en anelig alder, og Statistisk sentralbyrå har en fin historie å se tilbake på. Fra mitt ståsted har jeg fulgt nøye med virksomheten i de siste årene. Min vurdering er at Statistisk sentralbyrå har spilt sin rolle i det norske samfunnet på en særdeles god måte, gitt de rammebetingelser som Byrået har med de felles goder som vi nå har hørt presentert.

Navnet Statistisk sentralbyrå er velvalgt. Statistikkproduksjonen i Norge er sentralisert, kanskje i større grad enn i mange andre land. Hos oss blir det aller meste av den offisielle statistikken utarbeidet nettopp i Statistisk sentralbyrå. Dette er en modell som har vist seg å være både nyttig og effektiv, og som trolig gir betydelige kvalitetsgevinster. Det er viktig at statistikkproduksjonen er samordnet og følger vedtatte klassifikasjoner og standarder. Ikke minst er dette av avgjørende betydning for å gjøre norsk statistikk sammenlignbar med andre lands statistikk.

Siden det bare er ett Statistisk sentralbyrå i Norge, er det ikke så lett å finne noen å måle Byråets resultater mot i Norge. Men når vi går over landegrensene, er det mulig å sørge for at de nasjonale statistikkene er harmonisert så det blir mulig å gjennomføre internasjonale sammenligninger landene imellom.

Behovet for sammenligninger er bakgrunnen for den lange tradisjonen som internasjonalt samarbeid om statistikk har, også for vårt statistiske byrå. Det første nordiske sjefsstatistikermøtet ble holdt i Kristiania allerede i 1889, og helt siden den gang har det vært jevnlig nordiske møter, på omgang mellom landene. Mange mente nok at det nordiske samarbeidet ville få mindre betydning etter hvert som det europeiske statistiksamarbeidet fikk stadig større omfang og ble mer forpliktende enn før samtidig som det ene nordiske landet etter det andre ble medlem av EU, men altså ikke vi. Men i ettertid har det vist seg at det nordiske samarbeidet lever videre, og snarere er blitt mer betydningsfullt enn før på mange områder.

Også samarbeidet innenfor OECD, Det internasjonale pengefondet og FN har stor betydning, og Statistisk sentralbyrå spiller en rolle i dette samarbeidet nå og har spilt en rolle tidligere. I Conference of European Statisticians, som er samarbeidsorganet for statistikk under FN-paraplyen i Europa, har Svein Longva vært leder for styringsgruppa siden juni 1999. Det samme vervet hadde direktør Bjerve på 1970-tallet.

Styreleder Åge Danielsen

Siden midten av 1990 fikk det statistiske samarbeidet i Eurostat stadig større betydning i Statistisk sentralbyrå. De formelle kravene er i prinsippet nøyaktig de samme for Norge som for EU-statene og like bindende. Med få unntak må SSB følge alle bestemmelsene om statistikk, og Norge var faktisk det første landet som presenterte nasjonalregnskapet etter det nye European System of National Accounts-systemet som gjelder innenfor Eurostat-samarbeidet.

Byrået har også lang tradisjon i å bidra til å bygge opp statistiske systemer i land som trenger hjelp til akkurat det. Særlig har det vært en god tradisjon å bidra med informasjon og støtte til utbygging av nasjonalregnskap. I de senere årene er denne rådgivningstjenesten blitt utvidet betydelig til å omfatte flere land og stadig flere statistikkfelter. Det er en svært nyttig virksomhet, og mitt inntrykk er at mange av de ansatte synes dette er særdeles meningsfylt virksomhet, som også bidrar til å sette den hjemlige virksomheten i perspektiv.

Kvaliteten på produktene er helt avgjørende for den nytten myndigheter, næringsliv og folk flest kan ha av offisiell statistikk og forskning som produseres i Statistisk sentralbyrå. Og her, som er sagt fra begge foregående talere, mener jeg SSB har scoret særdeles høyt. Den posisjonen Byrået har i det norske samfunnet, viser også at de fleste oppfatter kvaliteten som god. Tillitsundersøkelsen som Svein Longva refererte til, er også et tydelig bevis på at folk fester lit til produktene fra Byrået, og dette er kanskje et av de aller, aller viktigste aktiva som Byrået har.

Kvalitetsarbeid er et satsingsområde også i fremtiden. Jubileumsåret markerer innledningen på et overordnet prosjekt - systematisk kvalitetsarbeid - som omfatter hele virksomheten og som vil vare i flere år. De første medarbeiderne har i vår gjennomført kurs i kvalitetsarbeid, og flere vil følge i høst og i de neste årene.

Et høyt kvalitetsnivå er helt avhengig av et sterkt og godt fagmiljø og dyktige medarbeidere, og det er viktig å sørge for å legge forholdene til rette så Byrået blir i stand til å rekruttere og holde på slike medarbeidere også i fremtiden. Byrået har, så langt jeg kan huske, alltid hatt gode medarbeidere. Får ledelse og styre til å legge til rette for fortsatt god rekruttering, gode medarbeidere samtidig som en spennende jobb, da vil Byrået også ha god kvalitet og høy tillit ved neste store jubileum. Vi må også akseptere at noen gjør karriere også utenfor Byrået etter en skikkelig utdanning.

Igjen gratulasjon til alle ansatte og lykke til med arbeidet videre.

Epilog ved Odd Børretzen

Odd Børretzen ble introdusert av Anne Skranefjell på denne måten:

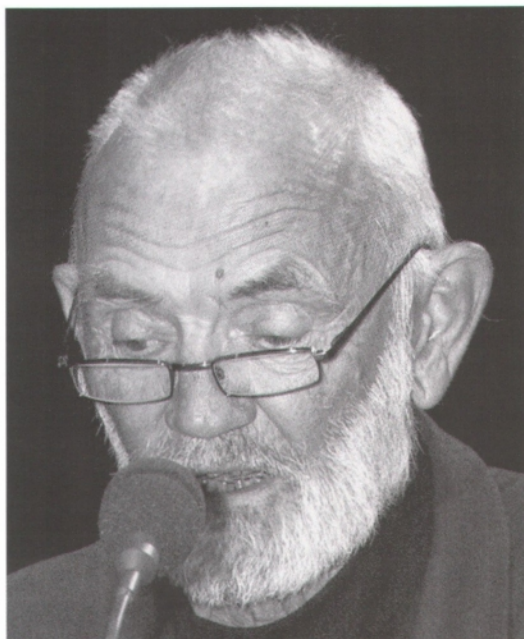
*En tegning av steder og veier vi gikk - et kart over livet
- så vakkert kan rynker i ansiktet til den man elsker beskrives. Han har gjort noe med
vårt forhold til måker, han har gjort noe med vårt forhold til justisdepartementet,
tyrkere og samer, men først og fremst har han gjort noe med vår toleranse. Noen
ganger er det helt all right... en av de gangene er nå.
Odd Børretzen. Vær så god.*

Under arbeidet med dette innlegget, oppdaget jeg at jeg, gjennom livet, ikke har tenkt så mye på Statistisk sentralbyrå som jeg burde ha gjort.

Som det sikkert vil fremgå, vet jeg ikke så mye om hva hun driver med hele dagen og har drevet med i alle disse 125 årene.

Når jeg i det hele tatt har tenkt på statistikk og statistikere, har det, sant å si, vært ganske respektløse, u-elskverdige og sikkert lettvinte tanker jeg har tenkt. Jeg har faktisk vært, i hvert fall noen ganger, vært en av de mange som har prøvd å latterliggjøre fenomenet. Dere kjenner sikkert mange av de festlige statistiker-vitsene som har vært lansert av forskjellige. For eksempel den om at det viser seg, statistisk, at da radio-apparatene ble gjort ulovlige og inndratt av politiet i Norge, under okkupasjonen, i 1942, ble norske skolebarns tenner samtidig bedre. Da vi fikk radioene tilbake i 1945 ble norske skolebarns tenner, kort tid etter, igjen dårligere og at man derfor kan trekke den slutning, basert på statistikk, at radioapparater er skadelig for tannhelsen.

Dere har sikkert hørt den før. Når det gjaldt tenner, viste det seg jo også at svart-hvitt fjernsyn førte til dårlig tannhelse, mens fargefjernsyn førte til bedre tenner osv. Det vrirler av sånne festlige statistikk-historier. Som dere kanskje ikke synes er så festlige?

Odd Børretzen.

Selv har jeg bevist, ved hjelp av en fingert statistisk undersøkelse, at et av de tryggeste kjæledyr man kan ha, i hjem med små barn, i for eksempel Skien-Grenlandsområdet, er en isbjørn. At isbjørnene er et tryggere dyr å ha enn den alminnelige norske huskatt. Den alminnelige norske huskatt har klort og skadet mindreårige barn i dette området. Det har ikke skjedd ofte, men oftere enn skader påført barn av isbjørn. Og videre at ingen barn, noen gang, i Skien-Grenlandsområdet, er blitt skadet av den stripete, bengalske tiger og at man, følgelig kan trekke den slutning at det absolutt tryggeste kjæledyr man kan velge i dette distrikt er en stripet, bengalsk tiger. Og at det samme, sannsynligvis, kan sies om hele Østlandsområdet. Altså: Statistikk og statistikere blir mye brukt til morskap. Er altså brukbar til det. Er statistikk brukbart til noe annet?

Naturligvis er hun det.

Da mennene i 1875 fant å ville lovfeste opprettelsen av et uavhengig Statistisk sentralbyrå, fant de ikke på den slags for moro skyld. Mennene i 1875 var sikkert fornuftige og nøkterne menn som, naturligvis, hadde vektige grunner for sin beslutning: Grunner og hensikter som jeg, som det har fremgått, ikke kjenner ordentlig. Men det er i hvert fall en betydelig egenskap statistikk har som selv jeg ser:

Jeg begynner med en klovn. Som barn så jeg en gang en klovn på sirkus. Han hadde for stor jakke, for store sko, for kort bukse og dertil en stol og en gardintrapp. Han plasserte, med store vanskeligheter, stolen på toppen av gardintrappa og vi forsto at han skulle klatre opp dit og sette seg på stolen. Og i ganske lang tid - 5-10 minutter? - prøvde han på det. Det viste seg å være forferdelig vanskelig for ham. Han hektet bukseselene i det nederste trinnet og klarte å få jakka vrent sånn at han fikk den over hodet og derved ikke så noen ting og datt ned og prøvde igjen og snublet og datt og prøvde igjen, og alle lo. Til slutt nådde han helt opp og satte seg på stolen som, naturligvis, veltet og han datt ned og oppi en bøtte med noe som så ut som hvit maling og alle lo enda mer og jeg, og sikkert mange andre barn, syntes forferdelig synd på denne klovnen og jeg tenkte: "Dette gjorde han sikkert dagen før også, og dagen før den dagen og to ganger lørdag, for da var det to forestillinger. Kanskje i mange uker har han prøvd på det der. Hvorfor gir han ikke opp? Hvorfor setter han ikke stolen ned på sagflisen med en gang og setter seg på den og drikker kaffe sånn at han slipper den hvite malingen og alle vanskelighetene og slipper at alle ler av ham?"

Kort sagt: Hvorfor lærer ikke vi mennesker av erfaringer?
For vi gjør jo ikke det.

Jeg merker det på meg selv: I løpet av livet har jeg gjort og sagt (eller latt være å gjøre og si) en masse som har ført til vanskeligheter, eventuelt store utgifter, noen ganger til uvennskap, noen ganger til hodepine neste morgen osv. Til tross for disse erfaringer har jeg gjort, eller latt være å gjøre, den samme dumheten en gang til og ofte enda en gang, og jeg kommer sikkert til å gjøre det igjen.

Jeg har nå gått i den såkalte "Livets Skole" i over 70 år. Møtt opp på Livets Skole nesten hver dag og lært forbausende lite, oppdager jeg nå. Når det nærmer seg eksamen. Som læreinstusjon tror jeg at Livets Skole er sterkt overdrevet. Man får, om man vil eller ikke, en masse erfaringer, men man lærer jo ingenting av dem. For det gjelder ikke bare meg.

Vi ser det i Historien:

Ingen vet når mennesker første gang begynte en krig mot andre mennesker. Det er meget lenge siden.

Den første krigen førte naturligvis til død og lidelser og foreldreløse barn. Den erfaringen fører jo alle kriger til.

Mennesker har levd på jorda, i grupper, i mer enn 200 000 år og den samme erfaringen når det gjelder kriger er gjort gang på gang. En krig fører til død, lidelser, hjem i ruiner, flyktninger, foreldreløse barn, sult, økonomisk kaos, hele kulturer og sivilisasjoner slått til jorden.

Etter 200 000 år burde vi jo vite det: Ingen vinner en krig. Allikevel skjer det igjen og igjen.

I verden i dag flakker det rundt hundretusener hjemløse, sultne flyktninger, forskremte, syke og tynne, som følge av en eller annen krig.

Allikevel tror man ennå at en krig kan være en brukbar løsning på vanskeligheter. Det er tydelig at mennesker ikke lærer av erfaringer. Det gjelder ikke bare meg. Kanskje kommer det av at mennesker glemmer for fort.

Det er bare 60 år siden et nazistisk system gjorde halve Europa til en rykende ruin. Allikevel dukker nazismen opp igjen og blir framstilt av ikke så få lesekyndige mennesker som noe slags heroisk, romantisk og bort imot edelt. Etter knapt 60 år. Til å være et vesen med en relativt godt utviklet hjerne, glemmer mennesket ualminnelig fort. Det gjelder enkeltmennesker, som for eksempel meg selv og det gjelder grupper av mennesker som hele samfunn og nasjoner.

Men, jeg har lagt merke til at katter meget sjelden gjør samme tabben to ganger. Nå, når jeg på grunn av dette oppdraget, er blitt tvunget til å tenke på statistikk for fullt alvor, ikke for å lage vitser på hennes bekostning, er jeg kommet til at den uavhengige statistikkens verdi blant annet må bestå i nettopp det: En bedre hukommelse. At statistikk kan registrere, dokumentere og systematisere menneskers erfaringer og observasjoner sånn at de ikke glemmes, men blir til Viten som er der, for alltid, og sånn at de kan brukes til refleksjon. Som igjen kan føre til en mening, eller en påstand eller en handling som noen ganger er riktig. Og bra.

Men andre ganger klin gær'n, naturligvis.

Det blir jo påstått at statistikk kan brukes til nesten hva som helst. Som for eksempel til å bevise at mor Nille er en sten eller at isbjørnen er et harmløst kjæledyr, men det er jo ikke så vanskelig å innse at det er ikke statistikkens feil. Det handler om misbruk. Det er mange i og for seg gode ting som kan misbrukes: Gudstro, ideologier, moral og altså, statistikk. Dessuten kan, naturligvis, statistikk gi vanvittige slutninger ved slurvebruk. Det er jo ikke statistikkens feil. På samme måte som at skip går på grunn, selv om de har sjøkart om bord. Og det er meget sjelden at dette er Kartverkets skyld.

Jeg vet ikke om dere husker at jeg tidlig i dette kåseriet hadde med en klovn som prøvde å sette seg på en stol på en gardintrapp?

Hva jeg mente at denne klovnen hadde med statistikk å gjøre, har jeg nå glemt. Enda et eksempel på at Mennesket har skremmende dårlig hukommelse. Og enda et bevis på at vi har bruk for statistikk fra Statistisk sentralbyrå for å hjelpe på denne lidelse. Det kan jo hende at jeg, til tross for denne erkjennelse, kan komme til å lage flere, muligens dumme, statistiker-vitser i årene framover, men dere er jo vant til den slags og står det vel over. (Hvor mange sånne "statistiker-historier" som blir laget i løpet av et år, når på året de blir laget, når på døgnet, og om de blir laget av menn eller kvinner med eller uten barn, er kanskje grunnlag for en statistisk undersøkelse?) Men akkurat nå, på denne dag, vil jeg til slutt ønske Statistisk sentralbyrå alt vel.

Og gratulerer med dagen.

Del I av jubileumsarrangementet ble avsluttet med musikkinnslag ved Anders Eidsten Dahl på orgel og Marius Hesby på trombone, Invocation no. II, Petr Eben.

Mellom den offisielle markeringen og jubileumsseminaret var det servering av kaffe, te og kake i foajeen.

Jubileumsseminar

Byråkoret med dirigent Kjersti Vist Heide åpnet jubileumsseminaret. De foredro *Norsk fedrelandssong*, Oscar Borg/Arne Garborg og *Med en enkel tulipan*, Paddock/Sylvain/Persson

Litt statistikk om jubileet

	Totalt	Oslo	Kongsvinger	Pensjonister	Eksterne
Dagarrangement	904	491	282	51	80
Festmiddag	763	408	292	46	17
- Kvinner	431	208	184	35	4
- Menn	332	200	108	11	13

Det ble invitert i alt 1104 personer til hele arrangementet.

Statistikkens historie

Fakta og fortolkning i statistikkens historie

ved dr. philos Einar Lie

Når begynner statistikkens historie? I norsk sammenheng er det naturlig å gå tilbake til de brede statsbeskrivelsene på 1700-tallet. 125 år før Statistisk sentralbyrås opprettelse ble det utgitt et verk, som skulle beskrive det "egentlige og særpregede" ved landet i nord. Til høsten utgis boken Statistikkens historie, forfatter og historiker Einar Lie gir oss noen smakebiter.

I 1751 hadde den høyt plasserte embetsmannen Erich Johann Jessen-Schardebøll ved det dansk-norske kanselli i København i flere år arbeidet med en statistisk beskrivelse av Norge. Verket var ferdig tolv år senere, og det ble et fremstående, men likevel typisk, uttrykk for 1700-tallets statistiske tradisjon. Denne tradisjonen brukte i hovedsak verbale beskrivelser, og den var ikke preget av noe ønske om å systematisere og ordne informasjonen ut fra bestemte standarder. Den skulle gripe det egentlige og særpregede ved det den studerte.

Boken er inndelt etter det som kalles "landets naturlige og borgerlige beskaffenhed" med kapitler om "Om Geographiens Begyndelse og Fremgang især hvad Norge angaaer", "Om Norges Skribentere", "Om Nordlyset", "Om Bjergenes udvortes Anseelse og Beskaffenhed" og "Om Bunden i Søen". Opplysninger om mennesker, moral og leveveier veves inn underveis. Boken tar sikte på å beskrive det unike og særpregede ved landet i nord. Derfor er det egne kapitler om nordlyset og om "Fieldskreder og Bjergfald". En bok om Danmark måtte opplagt vært lagt an på en annen måte. Jessen-Schardebølls bok var ikke skrevet med tanke på å produsere standardisert kunnskap etter gitte skjemaer. Den form for systematikk som kreves for å sammenlikne et land med et annet, eller registrere endringer over tid, var fullstendig fremmed for denne tradisjonen. Det var likevel fra dette utgangspunkt den moderne statistikk gradvis ble utviklet. Men veien fra Jessen-Schardebølls statistiske beskrivelser og til Statistisk sentralbyrås første direktør, Anders Nicolai Kiær, og hans statistikk i siste halvdel av 1800-tallet var lang. Kiær og hans samtid innførte den systematiske fremstillingen, enten denne hadde et lokalt, regionalt eller nasjonalt siktemål. Bestemte forhold ved naturgrunnlag, økonomi og befolkning ble studert på mer standardiserte måter. Denne måten å lage statistikk på ble i stor grad fremmet ut fra statlige krav om å kunne sammenligne et område med et annet, eller samme område over tid.

I hovedkilden til norsk økonomisk utvikling fra denne perioden, amtmennenes femårsberetninger, ser man denne utviklingen tydelig særlig på 1830 og 1840-tallet.

Finansdepartementet, som hadde ansvaret for tabellverket og statistikkproduksjonen, ga stadig beskjed om at rapporteringer fra hvert amt ikke skulle preges av det hver amtmann fant mest interessant i sitt distrikt - selv om dette ofte var interessant nok, men av hva Finansdepartementet fant interessant når hele landet skulle sees under ett.

Inspirasjonen fra Eilert Sundt

Annet trinn i utviklingen fra Jessen-Schardebøll til Kiær var at befolkning og samfunns-liv ble gjort til forskningsfelt på en ny måte. I tidligere forestillinger var fødsler, liv og død styrt dels av natur, dels av Gud. Demografiske hovedbølger ble sett som et resultat av epidemier, uår og rike år.

Eilert Sundt, også kjent som sosiologiens far, gjorde her sitt inntog med banebrytende studier som fullstendig endret folks og vitenskapens syn på samfunnet og befolkningen. Institusjoner og lover, tradisjoner og normer, måtte trekkes inn for å forklare hovedtrekk nettopp ved fødsler, livsløp og dødelighet. Sundts innsats lå på to plan. Det ene var at han forenet dyptgående kvalitative studier med analyser av store tallmengder på en måte ingen før han hadde vært i nærheten av å forsøke seg på. Sundts statistiske studier var supplert med reiser, samtaler og iakttakelser av samfunn og folkeliv.

Det andre særtrekk ved Sundts undersøkelser, tett integrert med det første, var at han innførte naturvitenskapelig inspirerte forestillinger om lovmessigheter og regelmessigheter til studiet av samfunnet. Men Sundts forståelse av disse regelmessighetene skilte seg fra dem man finner i europeisk sosialvitenskap på samme tid. Regelmessighetene til Sundt var ikke skapt av at naturforholdene virket likt på alle individer, eller at mennesket på en eller annen måte var determinert fra fødselen. Men individene var preget av samfunnets felles regler og oppfatninger. Dette skapte visse regelmessigheter. Og siden disse regelmessighetene var samfunnsskapte, kunne de forandres, gjennom reformer eller folkeopplysning.

Sundt døde som prest på Eidsvoll i 1874. Som noen kanskje kjenner til, fikk spareivrige stortingsrepresentanter etter hvert gjennomslag for at Sundts statsstipend ikke burde fornyes. Anton Martin Schweigaard og Torkel Aschehoug, begge stortingsmenn og professorer i statsøkonomi og statistikk, talte til fordel for Sundt. Aschehoug pekte også på at det ikke fantes maken til Sundts forskning i hele Europa. Svaret fra en av bonde-representantene var da at "hvis man kan greie seg uten i hele Europa, kan man greie seg uten her også".

Hvor har vi så den offisielle statistikken oppi dette? Frem til 1860-årene hadde man et Tabellkontor i Indredepartementet. Her produserte man, som navnet sa, tabeller. Kontorets ledere var anonyme menn som aldri skrev selvstendige arbeider, eller deltok i noen vitenskapelige eller andre offentlige debatter. Publikasjoner ble sjelden kommentert, og slett ikke analysert. Oppgaven var å purre på opplysninger, summere og kontrollsummere, og endelig sørge for trykking av de viktigste tabellene. Det ble klaget over at dette arbeidet var så trettende og ensformig at det lett gikk ut over åndsfriskheten til de ansatte, særlig eldre funksjonærer.

I 1866 ble den 28 år gamle Anders Nicolai Kiær utnevnt til ny byråsjef. Et par år etter fikk han ansatt en studiekamerat og reisefelle fra vitenskapelige besøk i Berlin og Paris, Jakob Neumann Mohn, i kontoret. Sammen kom disse to i løpet av få år til fullstendig å forandre norsk offisiell statistikk. Disse to unge mennene kom fra meget velstående familier, med høy sosial anseelse. Når de valgte en karrierevei innenfor det som i 1860-årene må ha fremstått som et av sentraladministrasjonens kjedeligste kontorer, må det forklares med en spesiell inspirasjon og motivasjon. Og det er liten tvil om at denne kom fra Eilert Sundt, som begge så opp til, og som begge, men særlig Mohn, hadde nær kontakt med.

Kiær sto i spissen for den offisielle statistikk i 46 år, han var direktør i Statistisk sentralbyrå fra 1877-1913. Mohn, som døde allerede i 1882, er mindre kjent enn Kiær, men i samtiden var han imidlertid en vel så innflytelsesrik person som Kiær. Fremveksten av den moderne fiskeristatistikken, jordbruksstatistikken og industristatistikken på 1870-tallet var Mohns prosjekter, dette var og er fortsatt viktige statistikkområder for samfunnet. Mohn var mannen også bak såvel barnearbeidsstatistikken som det lovforslaget som kom til å regulere barns arbeid i fabrikkene. På andre områder kan det nevnes at han må regnes som forbrukerkooperasjonens far gjennom sitt arbeid i Sundts ånd med å etablere spare- og forbruksforeninger. Det var dessuten Mohn og ikke Kiær som utviklet den representative undersøkelsesmetoden, gjennom flere store undersøkelser rettet mot økonomiske og sosiale forhold sent på 1870- og tidlig på 1880-tallet.

Opprettelsen av Det Statistiske Centralbureau

Det statistiske Centralbureau ble opprettet i 1876, som et organ som skulle samle inn statistikk og bearbeide og kommentere denne på vitenskapelige vis. Det var ingen diskusjoner omkring opprettelsen eller institusjonens formål. Den reelle diskusjonen omkring statistikkens rolle og betydning var tatt noen år i forveien da en helt ny stillingstype som sekretær ble opprettet for Jakob N. Mohn. Dette innebærer ikke en sekretær i form av en person som sitter på et forværelse og holder styr på sjefens avtaler, sekretærtittelen i departementene på denne tiden betydde en toppstilling: den sentrale ekspedisjonssekretæren i det faste embetsverket. Da byrået ble opprettet hadde imidlertid stillingen gått ut til fordel for flere ekspedisjons-sjefer, men byrået tok altså opp igjen den opphøyde sekretærtittelen.

Begrunnelsen var at Kiærs kontor hadde en vitenskapelig karakter, og at stillingen skulle gå til en med vitenskapelige kvalifikasjoner. Det ble også påpekt at Det statistiske kontor ikke var noe vanlig kontor i politisk-administrativ forstand. En av stortingsrepresentantene uttalte seg slik i debatten: "Kan man virkelig sige, at det statistiske kontor hører under Indredepartementet? Var det ikke saa, at dette kun var i navnet, og at det virkelig var en branche for sig selv, som havde udviklet sig til fuld selvstændighed?" Jo, slik var det. Og det var denne posisjonen som ble formelt markert ved vedtaket om å opprette Det Statistiske Centralbureau i 1876, som kom uten debatt i Stortinget.

Hva slags institusjon ble så dette byrået? I forhold til i dagens SSB, var det to viktige forskjeller. I flere beretninger av tilbakeskuende karakter finnes det uttrykt en oppfatning om at man fikk et faglig uavhengig byrå, og at den statlige statistikkproduksjonen skulle sentraliseres til dette Centralbureauet. Det første er ikke helt riktig, det andre er helt uriktig. Hva angår den faglige uavhengigheten, var det slik at statsråden også tidligere blandet seg lite i statistikernes arbeid. Noen formell stadfesting av en faglig frihet fikk man imidlertid ikke i 1876, og det finnes flere eksempler på at departementet ga helt spesifikke instruksjoner til byrået i rent faglige anliggender. Spørsmålet om sentralisering er både viktig og interessant. Den allerede omtalte direktør Anders Nicolai Kiær, var definitivt en motstander av et konsekvent sentraliseringsprinsipp. Dette må sees i lys av hans syn på forholdet mellom produksjon og fortolkning av statistikk. Statistikerne måtte ha inngående, ikke-statistisk kjennskap, til det han skulle beskrive og fortolke, mente Kiær.

Kjente man ikke til forholdene som lå bak tallene, fikk man rene tabeller, som alene var lite verdt. "Thi hvad der staar bag tallene, det pulserende liv og de bevægende kræfter, er som regel ulæselige for enhver, der ikke paa nært hold kjender, forstaar og kan forklare udviklingen," forklarte den nye direktøren.

Denne maksimen, i god harmoni med Eilert Sundts program, fikk praktiske konsekvenser. Omkring århundreskiftet ble fiskeristatistikken og industristatistikken flyttet ut av byrået. Initiativet var nettopp Kiærs, begrunnelsen var at andre statsinstitusjoner hadde bedre kjennskap til industri og fiske. Heller ikke da hele sosialstatistikken ble overført Sosialdepartementet noen år senere, hadde Kiær innsigelser. Fra Sosialdepartementet var det lettere å følge de sosiale spørsmål nærmere, enn det var fra byrået, mente han.

1870-, 80- og 90-årene var en utvilsom gullalder for norsk statistikk og statistikkbasert forskning. Antallet publikasjoner vokste sterkt, nye områder - særlig knyttet til sosiale forhold og -forskjeller, ble tatt opp til statistisk behandling, og byrået ble det udiskutable sentrum for produksjon av kunnskap om sosiale og økonomiske forhold. Der store spørsmål ble drøftet, og lover og forordninger utredet, fantes det ofte en statistiker fra byrået, som uttalte seg med autoritet både om tallene og hvordan de skulle fortolkes.

Men like etter århundreskiftet kom det et kraftig omslag i synet på statistikken og på statistikkens status, og dette er et omslag man finner også i andre land. I Norge kom kritikken mot statistikken til uttrykk på flere områder. Den representative undersøkelsesmetode ble brakt i vanry. Som enkelte vil kjenne til, var den såkalte invalidundersøkelsen, som ble gjort i regi av A. N. Kiær, den største enkeltundersøkelsen som ble gjort ved hjelp av denne metoden. Undersøkelsen var viktig fordi den skulle legge grunnlaget for et trygdesystem som ville bli meget dyrt for den norske stat. Denne undersøkelsen ble snart skarpt kritisert fra flere hold, blant annet fra aktuarer som pekte på en rekke svakheter ved Kiærs opplegg. Debatten gikk over flere år, og endte med et stort prestisjenederlag for Kiær. Han måtte innrømme at han hadde underestimert antall arbeidsudyktige med minst en tredjedel, og kritikken

bidro til at metoden ikke ble benyttet i store undersøkelser av byrået på flere tiår.

Tidlig på 1900-tallet fikk man dessuten store næringstellinge, som skapte en utbredt frykt for at staten skulle bruke opplysningene for å dekke sitt raskt økende behov for nye inntekter. Og man fikk statistikkloven av 1907 som ga byrået mulighet til å pålegge bedrifter og personer å svare i slike store undersøkelser. Omtrent samtidig planla Kiær en stor undersøkelse av alkoholbruken og dens skadevirkninger. Kiær, som var dypt religiøs og sterkt engasjert i avholdssaken, ville gå meget detaljert til verks - ikke bare for å kartlegge produksjon og konsum, men også for å registrere kriminalitet, dødsfall, selvmord og uførhet som kunne knyttes til alkoholbruk. Fra flere hold ble byrået og Kiær angrepet med tungt verbalt skyts, ikke minst i en stor alkoholdebatt i Stortinget i 1909 mellom høyre og venstresiden i politikken. Høyre gikk blant annet til angrep på Venstre med argument om at en slik statistisk undersøkelse som Kiær skisserte ble for dyr, og satt spørsmålsteget ved hvorfor statistikken var så dyr i Norge.

I ettertid kan man faktisk heller se at for eksempel folketellingen i Norge var billigere per hode hos oss enn i de fleste andre land, også Danmark. Hos oss holdt man egentlig ganske hardt på skillingene. Byråets arkiver kan fortelle om en episode fra folketellingen i 1900, om en av tellerne - en lærer ved navn Sigurd Enebo - som hadde et telleområde som besto av kun svært få husstander. Blant disse var et ektepar som bodde isolert i en fjellstue på Dovrefjell, og lærer Enebo måtte gå flere mil hver vei på ski for å komme frem til og telle de to. Enebo måtte bruke ski fordi det var for mye snø og for bratt og ulendt terreng til å bruke hest. Han greide dette på en dag, ved å stå opp grytidlig og holde seg 10-12 timer på skiene i så høyt tempo han kunne greie.

Det var slik at tellerne på denne tiden fikk betalt per husstand. Enebo protesterte litt på dette, han var rett og slett misfornøyd med honoraret. Han ønsket å få utbetalt skyssgodtgjørelse for bruk av leid hest selv om han ikke hadde brukt hest, - fordi terrenget altså var for tungt for hester. Det lokale tellingsstyret påpekte imidlertid at reglene sa at kun faktiske utlegg kunne refunderes, og begrunnelsen ble opprettholdt etter anke til Det statistiske Centralbyrå. Den utholdende Enebo anket imidlertid inn for departementet, og direktør Kiær skrev i en redegjørelse for departementet at det ganske visst var slik at man kunne gi en godtgjørelse for ikke-påløpte utlegg hvis reisen hadde vært særlig anstrengende. I dette tilfellet var det imidlertid ingen grunn til å tro at reisen hadde vært særlig anstrengende!

Offisielle statistikk i motbør

Perioden fra århundreskiftet og frem egentlig til annen verdenskrig var tidvis problematiske år for den offisielle statistikken. Kritikken i det første tiåret er nevnt. Fra første verdenskrig til annen verdenskrig skjedde en kraftig utbygging av blant annet økonomisk statistikk og konjunkturstatistikk. Men byrået hadde i denne perioden sterkt pressede økonomiske rammer. Dette gjorde at tidligere aktiviteter ble redusert, og statistikk som ikke var direkte nyttig for å belyse økonomiske konjunkturførhold, hadde vanskelige kår.

Stortingsdebatt om byrået

En av de mest heftige stortingsdebattene om Statistisk sentralbyrå fant sted i 1909. Diskusjonen dreide seg om hvor langt byrået kunne gå i å kartlegge alkoholforbruket i landet. Odd Klingenberg fra Høyre (spilt av Markus Tønseth) ønsket å verge seg mot angrep på den personlige frihet, og var bekymret for at tellere fra byrået skulle gå inn i private hus og kartlegge alkoholforbruket.

På den andre siden sto Kristian Abrahamsen fra Venstre (spilt av Mads Henning Jørgensen), som la vekt på at "alkoholismen er en af vort samfunds værste fiender, og vi maa alle være enige i det, at naar det gjælder at bekjempe en fiende, maa man kjende dens maade at arbeide paa og kjende dens virkninger".

Noen grå tid var dette likevel ikke. Deler av statistikken og den statistikkbaserte forskningen var fremragende. Jordbruksstatistikken under Simen Skappel bør nevnes spesielt, også oppbyggingen av en løpende industristatistikk fra 1927. Byråsjef Eilif Gjermoe - i samtiden omtalt som "den stille forsker i Det statistiske Centralbyrå", i ettertid fullstendig glemt - produserte statistikk av høy kvalitet og konjunkturforskning det burde stå respekt av fortsatt i dag. Sent på tredvetallet estimerte for eksempel Gjermoe Cobb-Douglas produktfunksjoner for over tyve industribransjer - gruppert av ham selv ut fra primærmaterialet. Han brukte minste kvadraters metode, og regnet stort sett for hånd. Og kvinnene gjorde sitt inntog i betrodde stillinger. Her var byrået en virkelig pioner. Signy Arctander ble en drivende kraft i sosialstatistikken, hun fungerte senere, som noen vil huske, som direktør da Bjerve var finansminister fra 1960 til 1963. Julie Backer ble Statistisk sentralbyrås første kvinnelige byråsjef i 1936, hun disputerte på en avhandling om dødelighet i 1938 og var i lang tid en av våre virkelig ledende demografer. I mellomkrigstiden var det svært uvanlig med kvinner i slike posisjoner, og utnevnelsen av Backer skjedde ikke helt uten interne stridigheter.

Og endelig bør det nevnes at Gunnar Jahn, direktør fra 1920-1945, vendte seg mot Kiærs prinsipper i sentraliserings-spørsmålet og fikk gjennomført en betydelig overføring av statistikk til byrået. Dette var en gradvis prosess som gikk gjennom 1920- og 1930-tallet. Da krigen kom, var sentraliseringen kommet meget langt, og et prinsipp om sentralisering var egentlig ikke bestridd. Dette var antagelig den viktigste arv Jahn overlot til etterkrigstiden og til mannen som skulle bli "byrået impersonated" i moderne tid, Petter Jakob Bjerve: direktør fra 1949 og helt frem til 1980.

Etterkrigstid: Økonomisk statistikk og forskning

Statistikkens utvikling har alltid vært nært knyttet til statens behov. Kiærs sosialstatistikk var i stor grad rettet inn mot å kartlegge virkningene av modernisering og industrialisering, i en tid hvor ulike former for sosiallovgivning ble diskutert. Mellomkrigstidens økonomiske statistikk må sees i lys av konjunkturkrisen og diskusjonene denne avfødte, - og 1950- og 60-årenes sterke statistiske satsinger er kanskje enda tydeligere knyttet til staten og utvidelsen av statens virkefelt på det økonomiske området. Mye av det som har vært sagt og skrevet i ettertid om denne perioden, dreier seg om nasjonalregnskapet - og med god grunn.

Den norske innsatsen her var viktig ikke bare i en nasjonal, men også i en internasjonal sammenheng. I de internasjonale diskusjonene omkring nasjonalregnskap utgjorde norske økonomer, ikke minst direktør Petter Jakob Bjerve og mangeårig forskningssjef i SSB Odd Aukrust, en spydspiss i å fremme et syn, som konseptuelt og praktisk var svært forskjellige fra det som ble forfektet av britiske og amerikanske økonomer like etter krigen. Aukrust har selv beskrevet hvordan norske og nordiske prinsipper fikk større gjennomslag ved systemendringen i 1968 enn i 1952. Og hadde han i sine arbeider utvidet fokus til også å gjelde endringene som ble gjennomført i 1993, hadde det vært enda sterkere grunn til å poengtere dette.

Gjennom 1950- og 60-årene ble det lagt stor vekt på å integrere den økonomiske statistikken i nasjonalregnskapets begreper og definisjoner. Forskningsmessig var det ulike former for makroøkonomisk forskning som sto i sentrum. Og forskningsaktiviteten ble nå samlet i en egen avdeling med dette som formål, - forskningsavdelingen, som ble opprettet i 1950. Dette la forholdene vel til rette for en konsentrert og livskraftig forskningsvirksomhet. Men samtidig institusjonaliserte den et skille mellom produksjon av og forskning på statistikk. Integreringen av disse to hovedaktivitetene hadde vært et hovedhensyn bak byråets virksomhet fra institusjonens opprettelse. Her har vi å gjøre med en prinsipiell avveining mellom nær kopling mellom forskning og kjerneaktivitetene, og de gevinstene dét vil ha, og hensynet til å konsentrere forskningsinnsatsen og gi denne ro fra daglige oppgaver. Det kan være grunn til å peke på den parallellen man har i større norske industribedrifter. Selskaper som Kværner og Norsk Hydro har gjennom hele det 20. århundret vekslet mellom å holde sentrale forskningssentre og å fordele disse oppgavene til de enkelte divisjonene. På femtitallet gikk trenden utvilsomt i retning av å sentralisere forskningen, siden har den gått i retning av å integrere denne tettere med produksjonen. Men altså ikke i byrået.

1970-årene: Nye temaer og ny teknologi

Fra omkring 1970 ble nye temaer sterkere representert i både statistikk og forskning, nemlig miljø- og ressursforhold og sosiale forhold. Ingen av de to var naturligvis helt nye, sosialstatistikken var jo byråets gamle kjerneområde.

Men en opptatthet av miljøets betydning kunne komme til uttrykk også i byråets

tidligste dager. Den stadig nevnte direktør Kiær formulerte seg for eksempel slik i en komparativ, nasjonal inntektsundersøkelse fra 1908: "Det, som kan opnås ved hjelp av penge, har sin ganske betydelige begrensning. Klarest kommer dette maaske frem, naar man sammenligner de økonomiske forhold i de forskjellige lande. Jeg kan ikke glemme et indtryk, jeg engang for mange aar siden fik af den store og rige stad Liverpool. Jeg sto i dens forstad Birkenhead og saa imod den store by, der laa paa den andre siden af Merseyfloden, ganske indhyllet i røg, saa at røgen sto som en skummel, mørk væg. Jeg kunde ikke lade være at tænke: Aa, hvor trist det maatte være at bo i denne røgopfyldte by! Hvor herlig det er at bo i et land med vakker natur, selv om det er fattigt!".

Selv om man kan si at forskningen på befolkning, sosiale forhold og levekår på en måte fikk en tilbakekomst på 1970-tallet, må det presiseres at den hadde helt andre forutsetninger enn tidligere sosialforskning. De nye forutsetningene var særlig koplet til de muligheter som kombinasjonen av personnumre og store, permanente dataregistre gir. I en større sammenheng er det ett trekk som er fremtredende ved nordisk og norsk statistikk på dette området. De nordiske landene var tidlig ute i bruken av registre, og ligger fortsatt i tet i bruk av registre i statistikkproduksjonen. Samtidig er det slik at persondebatten på dette området har vært mindre intens enn i mange andre land. Den nye teknologien bringer både positive muligheter og definitive farer. I Norge har fordelene hatt en klart større plass enn farene i den offentlige debatten. Sverige er det interessante unntaket blant de nordiske landene. Statistiska Centralbyrå har vært utsatt for sterk kritikk i vårt naboland. Institusjonen har vært gjennom flere perioder med intens debatt, som tidvis har tæret hardt på tilliten og legitimiteten til statistikken. Debatten var kanskje på sitt mest intense før de svenske folketellingene i 1985 og 1990. Med utgangspunkt i det nokså fredelige forholdet mellom Datatilsynet og Statistisk sentralbyrå her hjemme, er det litt spesielt å lese utfallene fra lederen for de tilsvarende svenske institusjonene, med slagord som "Stoppa storebror" fra den ene siden og "dette er en fordumningskampanj" fra den andre. Men det må nevnes at frafallet i Stockholm i forbindelse med folketellingen i 1990, etter siste runder med purringer, var på nesten 5 prosent.

Statistisk sentralbyrå i Norge har aldri opplevd noe av dette. Kanskje har man her forstått at det er viktigere å vinne krigen enn alle små slag. Byrået har holdt en lavere profil, og har ikke opplevd at statistiske spørsmål har skapt en partipolitisk polarisering. Skandalepregede nyheter omkring salg av registeropplysninger eller brudd på taushetsbestemmelser, har man heller ikke opplevd. Personopplysninger har blitt behandlet med meget stor varsomhet - enkelte samfunnsforskere vil mene overdreven varsomhet - i registeralderen, og fraværet av feilgrep har utvilsomt vært med på å bygge tillit over lengre tid.

Men personvernet har ikke alltid vært behandlet slik. Byråets web-side slår optimistisk fast at det ikke har forekommet personvernbrudd på 125 år (dette er endret i ettertid). Et sitat fra en folketellingspublikasjon fra 1920, viser imidlertid at man var mindre varsomme med å håndtere visse former for personopplysninger før i tiden.

Går vi tilbake til tiden før og omkring århundreskiftet, finner vi mye mer graverende eksempler i arkivene. De som ble beskyttet av byråets konfidensialitet, var gode borgere, og særlig opplysninger om deres økonomiske forhold. Etniske minoriteter og fattige hadde ikke en slik beskyttelse. I den sterkeste fornorskningsperioden overfor samer og kvener - som innebar en meget hardhendt økonomisk, sosial og kulturell diskriminering - finnes det flere eksempler på at byrået utleverte konfidensielle personopplysninger til andre myndighetsorganer. Det klareste brudd på dagens prinsipper finner vi muligens i forhold til en masseavskrift av personskjemaene til et stort antall samer innen et bestemt geografisk område, som en statsadvokat betalte for. Her ble navn, etnisitet, familieforhold, eiendom til rein etc. skrevet av for et stort antall personer og oversendt uten spørsmål om hva dette skulle brukes til. For personer under fattigomsorg, kunne liknende eksempler vært nevnt.

Fakta og forståelse

Hvor står dagens statistikk, ut fra de lange perspektivene som er trukket opp? Jeg skal konsentrere meg om ett lite poeng. Kombinasjonen av identifikasjonsnumre og dataregistre har som nevnt skapt en ny situasjon for å lage statistikk og statistiske sammenhenger. Det koster stadig mindre tid, penger og tankevirksomhet å finne sammenhenger som kan være viktige for politikk og forskning. Og man kan få svar på spørsmål som ikke er så viktige. Noe som særlig fascinerer ved statistikken er kombinasjonen av dens autoritative utsagnskraft - den er etter manges oppfatning det nærmeste man kommer et litt uklart begrep om "fakta", den er produsert på en komplisert og ofte vanskelig tilgjengelig måte - og samtidig legger den til rette for de mest tabloide oppslag og årsakssammenhenger.

Jeg har inntrykk av at mange statistikere i dag bekymrer seg for visse typer frafall i undersøkelser. Dette er bra, statistikere skal bekymre seg for slikt, det er ingen andre som gjør dét. Samtidig er det kanskje slik at man ikke overalt mangler tall, men kanskje gode nok spørsmål til tallene, eller gode betraktninger omkring sammenhenger som tallene skal illustrere eller underbygge.

Erlend Loes bok *Naiv. Super* kan egentlig sies å være en bok om statistikkens største utfordringer i dag, - selv om mange, antagelig også bokens forfatter, ikke er klar over dét. Hovedpersonen skriver hele tiden lister over ting og fenomener som betyr noe for han. "Jeg vet utrolig mye," forteller han. "Og når jeg sier at jeg vet mye, så mener jeg mye. [...] Mitt problem er hva jeg skal bruke det til ... jeg føler meg ikke sikker på hva som er viktig og hva som ikke er det." Og så har han sine to venner, en god venn og en dårlig venn. Den gode vennen, Kim, har en beroligende effekt på hovedpersonen. Det er ingenting som tyder på at han vet mer enn denne, men han har "et bedre grep om livet", som det heter i boken. Så har han en dårlig venn, som heter Kent. Kent er svært intelligent, han kan enda mer enn hovedpersonen - og så arbeider han i Statistisk sentralbyrå. Kent kan en masse gjennomsnittstall for alt mye rart, som han ustanselig plager omgivelsene med, men han er lite sympatisk og bidrar kun til å gjøre hovedpersonen enda mer urolig.

Kent er en karikatur på en statistiker, han som vet alt, men som forstår svært lite - og ganske særlig forstår han ikke at det kan finnes noe viktig i livet som ikke kan uttrykkes i tabeller. Dette er en karikatur man finner flere steder i skjønnlitteraturen, og i sosiologisk og etnologisk litteratur som er skeptisk til bruk av tall og kvantitative opplysninger. Nå er det tvilsomt om man har spesielt god grunn til å være redd for Kent i det virkelige Statistisk sentralbyrå. Her har man tradisjoner på forsknings- og analyseområdet som gjør at denne karikaturen passer dårligere enn i mange andre statistikkbyråer. Men jeg tror det kan være nyttig å huske på han likevel.

I spørsmålet om statistikkens muligheter og begrensninger har imidlertid institusjonens grunnlegger, Anders Nicolai Kiær, uttalt seg med stor fullstendighet, i en av sine forklaringer på hvorfor statistikk alltid må behandles med kyndighet og forsiktighet. "Statistikens sprog har sine eiendommelige fortrin og mangler," skrev han i 1871. "Visse forhold kunne i en statistisk tabel fremstilles klarere og anskueligere end ved de nøyaktigste beskrivelser; ligeoverfor andre forhold står statistiken magtesløs og formår kun at gjengive enkelte mest ytre sider av sagen, hvis egentlige væsen den ikke kan gribe [...] Den, der bruger tallene uden å ha gjort seg kjent med livet, der ligger bagom, utsetter seg lät for at drage falske slutninger." Og med denne formeningen fra fortiden avsluttes denne raske gjennomgangen av norsk statistikk fra Erich-Johann Jessen-Schardebøll til Kim og Kent.

Dr. philos Einar Lie fra Universitetet i Oslo og Hege Roll-Hansen fra Gruppe for historisk statistikk i SSB har skrevet boken "Faktisk talt - Statistikkens historie i Norge". Den ble presentert 21. november. Artikkelen bygger på et foredrag Einar Lie holdt under jubileumsseminaret

De første folke- og boligtellingerne

ved Marianne Tønnessen.

Folke- og boligtellingerne har gått som dype pulsslag gjennom Statistisk sentralbyrå sin historie. Og allerede før Det Statistiske Centralbureau ble opprettet i 1876, hadde folketellingene kartlagt befolkningen her landet i over hundre år. For historien om statistikken begynner på en måte med folketellingene.

For to tusen år siden befalte keiser Augustus all verden å innskrives i manntall, og også Josef dro opp fra Galilea sammen med Maria for å bli folketalt. Men dette er ikke på langt nær verdens eldste folketelling. De eldste tellingene en kjenner til, skal ha funnet sted i Babylon, Egypt og Kina 2 -3 000 år før juleevangeliet.

Også for øvrigheten i Norge har det vært viktig å kjenne til antallet stridsdyktige og skattbare undersåtter. Det eldste bevarte skattemanntallet er fra 1514, og de militære manntallene går tilbake til midten av 1600-tallet. Likevel regnes folketellingen i 1769 som den første her i landet. En viktig forskjell mellom denne tellingen og manntallene, er nettopp forskjellen mellom folk og mann. På 1700 tallet ble det viktig å kjenne hele befolkningens størrelse, også medregnet dem som verken betalte skatt eller gikk i krig. En stor befolkning ble regnet som et uttrykk for en mektig stat, så staten ønsket at befolkningen skulle være så stor som mulig. Derfor ble det av vital interesse å vite nøyaktig hvor mange innbyggere det var i landet.

Det ble forsøkt mange forskjellige måter å finne ut folketallet på. En typisk metode var å multiplisere et tall man kjente med et annet tall som var mer eller mindre overbevisende begrunnet.

I 1735 ble alle biskopene i Danmark-Norge påbudt å sende inn utdrag av kirkebøkene og bispelistene. Dermed fikk de en oversikt over antall døpte og begravde. Så gjorde man et forsøk på å beregne hele folketallet ved å multiplisere antall døde dette året med 30. Men året etter var tallet på døde mye høyere, og da sluttet de med akkurat denne metoden.

Etter tellingen i 1769 hadde de plutselig et tall. 723 618. Ikke noe større å skryte av, ifølge den anonyme forfatteren av den første offentliggjøringen av tellingen - fra 1786, altså 17 år senere.

“Norwegen ist freilich sehr schlecht bevölkert”, sto det her. For oss som ikke kan tysk, betyr det at “Norge er ganske visst tynt befolket”. Spesielt dårlig stod det til i Finnmark, som ikke hadde mer enn 5 mennesker per kvadratmil.

I år feirer vi 200 års jubileum for den store folketellinga i 1801. I motsetning til i

1769, var 1801 en nominativ telling, det vil si at folk ble registrert med navn. I 1769 hadde de telt opp hvor mange det var i hvert område, uten å registrere navnet på hver enkelt. Mens i 1801, ble alle som bodde i Danmark-Norge spurt om både navn, alder, kjønn, næringsvei og sivilstand, inkludert hvor mange ganger de hadde vært gift. Dette var et voldsomt ambisiøst prosjekt, og var nok inspirert både av opplysningstidens politiske ideer og av driftige embetsmenn med visjoner om å modernisere statsmakten.

Det var prestene som skulle gjennomføre tellingen på landet, med hjelp av kirke-tjenere og lærere. Fra prekestolen skulle presten innkalle alle husfedre til å møte hos presten den 1. februar og påfølgende søndager med opplysninger om hele husstan-den.

I byene hadde magistraten ansvaret for tellinga, mens det var rodemestrene som gikk fra hus til hus og fylte ut skjemaene.

Selve opptellingsarbeidet var både tidkrevende og slitsomt. Hver enkelt talt person måtte registreres manuelt, og for hver eneste tabell som skulle lages, måtte denne prosessen begynne på nytt. En av funksjonærene på tabellkontoret skrev om dette arbeidet: "Det er virkelig Synd dermed i en Række Aar at pine noget menneske".

Om det skulle ta en rekke år, faktisk mer enn 75, før den offisielle versjonen av tellingen ble trykt.

I 1815, året etter at Danmark-Norge ble oppløst, ble den første folketelling i det nye Norge gjennomført. Denne tellingen var ikke nominativ, og den er regnet for å være nokså upresis. I 1816 ble hovedtallene trykket i Norske Rigestidende. Resultatene var temmelig nedslående for den unge nasjonen. Her er noe av det som ble skrevet om utviklingen fra 1801 til 1815:

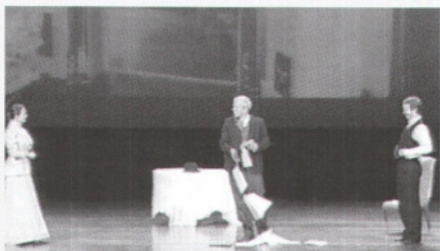
"Folkemængden i de forløbne 14 År har fornemmeligen aftaget i: Aggershus Amt, Rakkestads Fogderie, Soløer og Oudalens Fogderie, Buskeruds Amt, Nordmørs Fogderie, Bergen, Molde, Moss, Fredrikstad og Fredrikshalds Kjøbstæder og allermest i Nordlands og Finmarkens Amter samt Kongsbergs Bergstad. Sølvver-kets Indstilling bidrog det meste til Folketallets Formindskelse i denne Bye. Ellers angives som de almindelige Årsage dertil: de ved Krigen stansede Næringsveie, Mangel, slet Føde, Misvæxt 1812 og deraffølgende Sygdomme, især Blodgang."

Det gikk bedre etter hvert, også med folketellingene. De ble holdt hvert tiende år, og fra midten av århundret ble de regnet som grunnstammen i den offisielle nasjonale statistikk. Fra og med 1865 ble tellingene igjen nominative, altså med navn på dem som ble talt. Systemet ble kraftig utbygd fra telling til telling, og på slutten av 1800-tallet nådde folketellingene høyden av sin betydning. De fungerte som brede appa-rater som kartla en lang rekke næringsforhold og sosiale indikatorer.

I forordet til folketelling som ble gjennomført i 1875, skrev Anders Nicolai Kiær,

som vi har hørt om tidligere i dag, at befolkningsstatistikken og helt spesielt folketellingene, var “den viktigste del af den hele statistik. Saa vist som et lands rigdom er det folk, der bygger og bor inden dets grændser, saa vist er dette folk selv, i sin samfundsmæssige organisme, den vigtigste gjenstand for al statistisk forskning.” Vi skal gå litt nærmere inn på akkurat 1875-tellingen. Spørsmålene, og ikke minst hvor mye man har spurt om, har variert gjennom tidene. I 1875 var det fire skjemaer for byene og fire for landet, i tillegg til egne skipslister. Det var nok ikke alltid så lett for tellerne å holde styr på alle listene, alle kolonnene og alle definisjonene, når de skulle gå fra dør til dør og sørge for at alt var riktig utfylt.

Vi skal ta en tur til Christiania i 1875. Byen hadde vokst voldsomt, fra bare 9000 innbyggere i 1801 til godt over 90 000 på den her tida. Vi skal se hvordan tellingen kan ha foregått hjemme hos ham som hadde ansvaret for å utarbeide folketellinga i 1875, nemlig Jacob Neumann Mohn.

Folketelling hjemme hos tellingssjef Jacob Neumann Mohn.

Mohn var nestkommanderende i Statistisk sentralbyrå ved folketellingen i 1875. I byene hadde man egne tellere som gikk rundt og samlet inn listene som folk hadde fylt ut. Her ser vi hvordan tellingen kan ha

foregått hjemme hos familien Mohn. Jacob spilles av Markus Tønseth, hans kone Valeria spilles av Silje Skjemstad, og Mads Henning Jørgensen spiller folketeller.

Takk til skuespillerne, som for anledningen kaller seg Statistisk teatergruppe. Jeg får vel understreke at dette skuespillet ikke nødvendigvis var helt dokumentarisk.

Etter 1875-tellinga gikk det 15 år til neste folketelling. Det skyldes et internasjonalt vedtak om at landene skulle legge tellingene sine til år som sluttet på null fra og med 1890. Så fra 1890 til 1990 ble det holdt folketelling hvert tiende år, bortsett fra én gang. Det var i 1940. På grunn av krigen ble tellinga som skulle vært høsten 1940, utsatt til 1946. Faktisk er det bare tre ganger siden 1815 at folketellingene ikke har kommet hvert tiende år. Det var i 1885, 1940 og i 2000.

For dem som driver med slektsforskning, er de gamle folketellingene en gullgruve. Personopplysningene i folketellingene er unntatt offentlighet i hundre år, men så er det mulig å søke i dem. Det er Riksarkivet som tar vare på de gamle folketellingslistene, og en del er blitt digitalt behandlet og lagt ut på nettet.

Så kan man vel ikke unngå at noen finner feil i dette materialet, som at “vår familie har alltid skrevet Torvaldsen uten h”, og så ønsker de å rette det opp. Det kan jo være forskjellige grunner til at ting er kommet feil, for eksempel var ikke skrivemåten på navnet så viktig i miljøer der det ikke var så vanlig å lese og skrive. Riksarkivet er generelt nokså restriktive med å rette opp ting i ettertid, men jeg har hørt om i alle fall ett unntak. Det var en mann som var tvilling som kom og gjerne ville ha retta opp noe i en folketelling. Han var nemlig blitt registrert som tulling!

Helt fram til 60-årene var folketellingene den viktigste kilden til helt sentrale opplysninger om Norges befolkning. Det var de som fortalte oss hvor mange som bodde her i landet, hvor gamle folk var, om de var gift eller ikke, hvordan de bodde og hva slags yrker de hadde.

Vi skal stoppe litt ved tellinga i 1960. Det er flere ting som gjør denne litt spesiell. Vi har dessuten vært så heldige å få tak i en av dem som ble talt i 1960-tellinga.

Han jobbet ikke her i SSB på den tida, i 1960 ble han utvist fra landsgymnaset. Men nå er han her, og skal fortelle om 1960-tellinga. Fagdirektør Johan-Kristian Tønder. Vær så god.

Folketellingen i Norge 1. november 1960

ved Johan-Kristian Tønder

Det var en kongelig resolusjon av 1. april 1960 som bestemte at det skulle “holdes folketelling og fiskeritelling 1. november 1960.” Som ved tidligere tellinger skulle arbeidet i den enkelte kommune styres av ordføreren, som også hadde fullmakt til å engasjere tellerne. Alle hus i den tellingskretsen vedkommende hadde ansvaret for, skulle få besøk av telleren personlig. Det var bare når “et bosted” lå så avsides til at det ville medføre urimelige kostnader og tid å oppsøke det, at telleren kunne benytte telefon eller la en pålitelig person som bodde i nærheten, sørge for at skjemaet ble utfylt.

Det forteller at kommunikasjonsproblemene kunne være store så seint som i 1960. Det å besøke alle hus i tellingskretsen, var ikke så lett bestandig, men telleren som regel tok på seg de byrder det førte med seg.

Tellinga i 1960 benyttet seg også av en form for utvalgsteknikk for visse spørsmål. Hver annen husholdning skulle besvare et tilleggsskjema om bi-yrke, mens hver fjerde husholdning skulle svare på skjema om statsborgerskap og den siste fjerdedelen om personbil.

Tilleggsskjemaene var lagt i en rekkefølge som skulle sikre at dette mønsteret ble fulgt, og tellerne fikk streng beskjed om ikke å "jukse" slik at for eksempel den husholdningen som hadde øyas eneste bil fikk bilskjemaet, dersom de ikke skulle ha det skjemaet i forhold til rekkefølgen i skjemabunken. Og fantes det ikke biler på øya, skulle skjemaet likevel deles ut.

På den tida hadde vi noe som het hundes katt i Norge. Men det var dårlig med "hundemantallet" som grunnlag for å kreve inn skatten. Derfor var det en del oppfinnsomme kommunekasserere som søkte om at telleren skulle ta med seg et tilleggsskjema der det var spørsmål om husholdninga hadde hund. Men dette ble bryskt avvist av Statistisk sentralbyrå. "Bikkjer og folk kan ikke telles samtidig" sto det å lese i bladet Raumnes som kom ut på Årnes.

Tellernes instruks reflekterer også et annet trekk ved samfunnsforholdene, nemlig at flere husholdninger kunne dele samme bolig. Og her var definisjonen klar: Personer som bodde i samme bolig og "førte husholdning sammen", var en husholdning ("kosthusholdning"). Var det flere grupper som førte egen husholdning, betydde det at det bodde flere kosthusholdninger i boligen. Det var neppe en ønsket situasjon, og forteller vel at bolignød fortsatt var et problem. Dette var for øvrig siste gang vi stilte spørsmål om kosthusholdning i folketellingene. Siden har vi regnet som en husholdning de som bor sammen i en bolig, altså begrepet "bohusholdning". Endringer i spørsmålsstilling ved folketellingene forteller mye om den sosiale utviklinga i Norge. Vi spør for eksempel ikke lenger om boligen har utedo.

Statistisk sentralbyrå hadde svært få kontrollmuligheter når det gjaldt de opplysningene som ble samlet inn, utover den kontroll som lå i at telleren kunne stille kontrollspørsmål i de tilfellene svaret virket merkelig ut fra tellerens lokalkunnskap. Nå var det nok noen som tok kontrolloppgaven svært alvorlig. I Morgenbladet for 3. november kunne en lese denne overskrifta: "Politiet skal kontrollere folketellingen".

Under sto dette intervjuet: " - Det er politiet som skal sørge for at folketellingslistene er korrekt og fullstendig utfylt, opplyser overbetjent Gårder på Møllergaten 19 til Morgenbladet. Politiet vil gjennomgå de innsamlede lister og i de tilfelle hvor listene er feilaktig utfylt eller hvor en del spørsmål er ubesvart, vil man besøke vedkommende enda en gang for å få en korrekt utfylling. Men hvis noen nektet å utfylle visse avsnitt? - Vi har våre instruksjoner fra Folkeregisteret hvordan det skal gåes fram, men jeg kan ikke se at vi akkurat har noen myndighet til å forlange alle avsnitt utfylt. Det kan nok være enkelte ting som er litt intrikate, fortsetter overbetjenten: Gifte kvinners opplysninger om antall barn, religionsspørsmål osv. Vi har ikke fått spesielle direktiver om hvordan man skal ta slike saker."

Saken er vel den at dersom en person nektet å svare telleren på spørsmålene, kunne Statistisk sentralbyrå melde saken til politiet. Men politiet hadde ingenting med å kontrollere de opplysningene folk ga til telleren. Men, men, kanskje feilinformasjonen i dette intervjuet hadde en positiv effekt på svarprosenten fra Morgenbladets lesere.

Stort sett gikk det jo greit å være teller. I en overskrift fra avisa Vestfold Framtid i Sandefjord sto det: "Bare hyggelig å være "folketeller" i Sandar - "ikke et surt fjes å se". Og videre: "Vi huker fatt i en folketeller i Sandar som har gått runden sin og spør hvordan det gikk. - Jo takk, det gikk riktig fint. Når jeg lettet på hatten og sa folketeller, så lyste det opp i ansiktet bak ruten eller i dørsprekken.

Vær så god, kom inn, vi har ventet på folketelleren. Det var den vanlige hilsen, og jeg har ikke truffet et eneste surt folketellingsobjekt. I de fleste tilfelle ligger matrikelboka med gårds- og bruksnummer ferdig, og svarene kommer greitt og presist. Et par steder ble det spurt forsiktig om dette hadde noe med skattelikningen å gjøre, men den tvilen var lett å fjerne. Og så var skjemaet utfylt og folk spør undrende: var det ikke verre! Det er sikkert mange som har ventet mange underlige spørsmål som gikk for nær innpå familien og de ble lettet for sine bekymringer.

- Det var kanskje moro? - Ja, det var hyggelig arbeid. Folk var så elskverdige og likte å bli folketellet, og jeg hadde inntrykk av at folketelleren var veldig populær. Jeg tror nesten at hvis jeg stilte meg til valg som president i min tellingskrets så ville jeg få 100 prosent av stemmene. Men heldigvis så trenger vi ingen president i den kretsen, sier den fornøyde folketelleren."

Ved tellinga i 2001 har vi jo bare en folketeller for hele nasjonen. Han heter Paul Inge Severeide. Så dersom erfaringene fra Sandar i 1960 er gyldige for hele landet i 2001, og monarkiets popularitet skulle fortsette å falle, så..... Vi sier ikke mer!

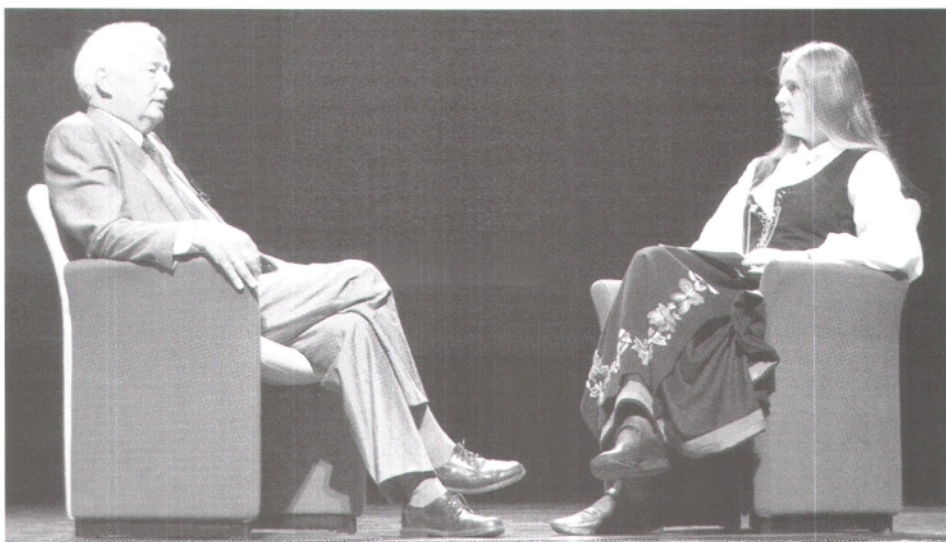
Norge hadde siden 1946 hatt en egen lov som påbød kommunene å holde et eget folkeregister. Men disse registrene var lokale, og det fantes ikke noe samlet register over hele Norges befolkning. Tallet på fødsler, døde, inngåtte ekteskap og flyttinger, ble rapportert til Statistisk sentralbyrå som tallstørrelser, ikke på individnivå. Etter hvert ble det klart at for å sikre at borgerne fikk sine rettigheter og oppfylte sine plikter i det moderne og mer mobile samfunnet, var det behov for et samlet personregister.

Men hvordan skulle en identifisere borgerne? Navn og fødselsdato var et for tungvint og usikkert kjennemerke i et slikt register på grunn av at navn kan variere mye i lengde, det kan forandres, og det er stor fare for skrivefeil. Et nummer var det enkleste, men det krevde at nummeret ble brukt ikke bare i personregisteret, men også i alle andre offentlige registre.

Det sentrale personregister ble opprettet med kontor i Statistisk sentralbyrå og satt i drift 1. oktober 1964. Og i et tilbakeblikk i 1995 har VG mimra litt om denne begynnelsen. Det hele ble ordnet ved at en tildelte fødselsnummer til alle som var med i Folketellingen 1960, med tillegg for de som var bosatt 1. oktober 1964 og som var født eller innvandret etter 1960-tellingen. Fra da av har alle bosatte i Norge vært tildelt et fødselsnummer på elleve siffer som består av dato, måned, år, et tilfeldig to-sifret tall, ett siffer som viste kjønn (partall for kvinner og oddetall for menn) og to kontrollsiffer.

Presset på å få et entydig offentlig identifikasjonsnummer kom blant annet fra næringslivet som fant det tungvint å skulle rapportere ulike løpenummer for sine ansatte til ligningskontor, trygdekontor og andre offentlige registre. I tillegg kom at statistikerne så de store mulighetene som et sentralt register og et felles identifikasjonsnummer ville gi for "meir og betre" statistikk. Når vi i ettertid leser notater og artikler av Bjørnulf Bendiksen fra begynnelsen av 1960-tallet, og Svein Nordbotten og Odd Aukrust på slutten av 1960-tallet, blir en slått av de vyene de hadde.

Noen ganger gikk det kanskje litt over streken, som når intelligenskvotient bli nevnt som en permanent egenskap det kunne være nyttig å ha med i registrene. Men ellers er det imponerende framsynt, selv om det har tatt lang tid før vyene ble en realitet. Vi er mange her i salen som har brukt år av vårt yrkesaktive liv på å gjennomføre vyene fra 1960-tallet, og som forhåpentligvis kan se dem vellykket gjennomført i løpet av de to - tre neste årene.

Gisle Skancke blir intervjuet av Marianne Tønnessen.

Etablering av SSB-Kongsvinger

Sommeren 1961 opprettet Statistisk sentralbyrå en puncheavdeling i Kongsvinger med 13 kvinnelige ansatte som skulle behandle skjemaene fra folketellingen i 1960. Siden den gangen har SSB i Kongsvinger vokst kraftig, og i dag arbeider nesten halvparten av SSBs medarbeidere i Kongsvinger.

Gisle Skancke arbeidet i SSB i over 40 år, og var sentral i oppbyggingen av SSB-Kongsvinger, blant annet som sekretær for det såkalte utflyttingsutvalget. Her forteller han til journalist Marianne Tønnessen hvordan og hvorfor en del av SSB havnet og ble værende i Kongsvinger.

En historisk epoke avsluttes

ved Paul Inge Severeide

Lørdag 3. november braker det løs. Det er tellingsdatoen for årets Folke- og boligtelling, den 21. i rekken siden den første i 1769. Som dere har hørt tidligere i dag skrev vår første direktør i Statistisk sentralbyrå, Anders Nicolai Kiær, i 1882 at: "Befolkningsstatistikk og særlig den del af samme der beskæftiger sig med Folketællingerne, er den viktigste gren af den hele Statistik."

Som folketellingsleder i 2001 synes jeg dette er godt skrevet. Uansett hva man måtte mene om disse ord i 2001, kan vi slå fast at tellingene har stått sentralt i hele SSBs historie. Tellingene har betydd noe positivt for SSB som institusjon. Et omfattende og til dels mediefokusert prosjekt plasseres inn i den løpende

virksomheten. Med prosjektet kommer friske midler, og nye folk rekrutteres inn i organisasjonen. Som regel lanseres nyheter, både faglig og teknologisk, som ofte virker som et push og en drivkraft for den ordinære statistikkproduksjonen.

Et viktig trekk ved tellingene fra 1960 har vært en utvikling i retning av mer bruk av registre. Gjenbruk av data og effektivisering av datafangsten, har vært viktige stikkord. Målet har vært helt siden slutten av 1970-tallet, å gjøre tellingen helt registerbasert. Vi har ønsket å gjøre det danskene har gjort siden 1980 og finnene siden 1990.

Telling i 2001 skal gjennomføres som en halvveis registerbasert telling, – samtidig skal tellingen brukes som verktøy for å tette hull i registrene slik at vi neste gang kan gjennomføre en fullstendig registerbasert telling.

Årets telling blir derfor norgeshistoriens siste tradisjonelle skjemabaserte telling. Dermed kan man si at en æra er over. 232 års tellingshistorie, fra 1769 til 2001, avsluttes. Men tellingsdata forsvinner ikke. Lykkes vi i år, vil vi kunne produsere tellingsdata når vi og brukerne måtte ønske.

Hva er så nyhetene ved tellingen i 2001?

- For første gang i tellingshistorien skal vi ikke bruke personskjema. Registrene har i løpet av de siste 20-25 årene blitt bedre og mer komplette. Vi var ikke beredt i 1980, vi var nærmere, men heller ikke klar i 1990. En bevisst investering i kvalitetsarbeid knyttet til registrene på 1990-tallet og i forkant av 2001-telling, har gjort at vi nå kan gjennomføre en full registerbasert persontelling.

- En annen nyhet er at det ved årets telling blir mulig å fylle ut skjema på internett. Det er viktig for tellingens og SSBs omdømme at vi utnytter de teknologiske muligheter som finnes til å øke valgmuligheten og gjøre skjema utfylling og innsending enklest mulig for folk.
- Stort sett enhver telling lanserer nye spørsmål på skjema. Likevel, et kjennetegn ved tellingene er kontinuitet i spørsmålene som stilles. Det er viktig bl.a. for historiske sammenlikninger. Men samfunnet endrer seg over tid og de tiårige tellingene må ha et øye for disse endringene og vurdere om nye forhold er naturlig å belyse i en telling. Tellingene er også internasjonale av karakter og det er viktig å ta hensyn til de anbefalinger som FN og EU gir for spørsmål og begreper. I årets telling er noen spørsmål som før, noen er forsøkt omformulert for å gjøre det enklere for folk å svare, og noen nye spørsmål er kommet til. Det gjelder bl.a. spørsmål om:
 - oppussing av huset du bor i
 - energikilde for oppvarming av bolig
 - framkommelighet for rullestolbrukere i bolig
 - Den viktigste “nyheten” med årets telling er imidlertid at vi har etablert et nytt og utvidet mål. Foruten å gi et bilde av Norge per 3. november 2001 skal vi tette hull i to sentrale basisregistre, og på den måten etablere et permanent registergrunnlag for tellingsdata.

For å nå dette utvidete målet skal bolig tellingen knyttes til det såkalte Boligadresseprosjektet.

Hva er så Boligadresseprosjektet ?

Boligadresseprosjektet dreier seg egentlig om en kvalitetsheving eller komplettering om en vil, av to av landets mest sentrale basisregistre. Det gjelder GAB-registeret som eies av Statens kartverk og som inneholder opplysninger om grunneiendom, adresser og bygninger, og det gjelder Det sentrale folkeregisteret som inneholder opplysninger om alle bosatte i Norge. I dag er situasjonen slik at eneboliger og rekkehus er godt dekket i GAB. Alle disse boligtypene har en unik adresse og det finnes noen få standardopplysninger om hver bolig. Likeledes er personer som bor i slike boliger registrert med en unik adresse i Folkeregisteret. Manglene er knyttet til boliger i flerbolighus, som f.eks. blokker og bygårder. Slike boliger mangler både en egen adresse, og det finnes ingen informasjon om boligene tilsvarende det du finner om eneboliger og rekkehus. Videre mangler Folkeregisteret entydig adresse til personer som bor i blokker og bygårder.

Dette er mangler som reduserer bruken av registrene bl.a. til statistiske formål. Både GAB og Folkeregisteret er viktige grunnregistre for det norske samfunn. Det er viktig for flere formål at disse registrene har god kvalitet og er komplette . GAB fungerer i dag bare halvveis. Registeret har som nevnt god informasjon om eneboliger og rekkehus, men mangler tilsvarende data om boliger i blokker og bygårder. Dermed handler selve Boligadresseprosjektet om å fullføre en jobb, det handler om å gjøre GAB til det registeret det var tenkt å være.

En basisinformasjon vi må få på plass, er adressen. Alle boliger må få sin egen adresse. Derfor er parolen *En bolig = en adresse* et viktig mål og et viktig informasjonsbudskap i dette prosjektet. Samtidig må alle personer i folkeregisteret få en adresse som kan knyttes til egen bolig, og ikke som i dag til bygning eller i beste fall oppgang.

Registerteknisk er målet å lage et system med samme adressesituasjon og entydighet for folk som bor i blokker og bygårder som vi har for eneboliger og rekkehus. Det handler om en likestilling om en vil, adressemessig og informasjonsmessig, for alle boligtyper i landet.

Det er viktig her å opplyse at Boligadresseprosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom tre solide statlige etater, Statistisk sentralbyrå, Statens kartverk og Skattedirektoratet som eier av Folkeregisteret. Vi har allerede samarbeidet i vel et år i prosjektet, og jeg tror jeg har de øvrige etatene med meg når jeg oppsummerer samarbeidet så langt med karakteren "Særdeles tilfredsstillende".

Hva er så Folke- og boligtellingsens rolle i dette? Tellingens skal bidra til å få dette registersystemet på plass gjennom to "aktiviteter".

- For det første skal utvalgte boligopplysninger som hentes inn gjennom bolig-tellingen, overføres til GAB-registeret. Det vil gjelde opplysninger om bruksareal, byggeår, oppvarming, kjøkken og antall rom, bad og wc samt om det er heis i bygningen. Det er opplysninger som i dag ligger inne for alle eneboliger og rekkehus. Boligtellingen skal altså bidra til at disse opplysningene også kommer inn for boliger i blokker og bygårder.
- For det andre skal personer i Folkeregisteret knyttes til riktig boligadresse. Det skal gjøres ved at folk som bor i boliger som har fått utvidet adresse, skal føre opp denne adressen på boligskjema. Adresseopplysningene fra boligskjema skal deretter overføres til Folkeregisteret.

For å gjøre det lettere å se tellingsens plass i prosjektet er det behov for en kort gjennomgang av de ulike fasene i prosjektet.

- Den første jobben er å identifisere og adressere alle boliger i flerbolighus. Dette er en jobb kommunene skal utføre. Kommunene har jobbet en stund med dette og de siste rapporter viser at rundt 200 kommuner allerede er ferdig med jobben. De andre har frist til 1. august. Tilbakemeldingene fra de kommunene som fortsatt jobber med prosjektet, er at de har kontroll og at de skal klare fristen. Særlig for de større kommunene er dette ingen liten jobb. I Oslo kommune er det antatt at det skal identifiseres og adresseres om lag 240 000 boliger. Tygg litt på det tallet. Det betyr at det i dag mangler boliginformasjon og presis adresse til 240 000 boliger bare i Oslo. De nye adressene, totalt for hele landet, om lag 1 millioner nye adresser, legges fortløpende inn i GAB.

- Neste fase blir å sende ut adressemerker med den nye adressen til alle boligeiere som eier boliger i flerbolighus. Det blir et adressemerke for hver bolig som har fått utvidet adresse. Folk som bor i eneboliger blir altså ikke berørt av dette. De har allerede en unik adresse.

Adressemerket skal settes opp på angitt sted i boligen og fungere som en huskelapp for beboerne. Adressemerket vil fungere om lag som husnummerskiltet for personer som bor i eneboliger og rekkehus, med unntak av at vi ikke har krevd utvendig skilting. Adressemerket inneholder den vanlige adressen med et tillegg i form av et bolignummer. Bolignummeret består av en bokstav og fire siffer, hvor de to første sifrene angir etasjen og de to neste hvor i etasjen boligen ligger.

Disse fasene skal være ferdig rundt midten av oktober, i god tid før neste fase hvor vår boligteiling kommer inn. Boligskjema sendes ut til den eldste i hver familie. I tillegg til å svare på de ordinære spørsmålene skal den nye adressen dvs. det nye bolignummeret, føres opp på skjema.

Den siste fasen er som nevnt tidligere, at adresseopplysningene fra boligskjema overføres til Folkeregisteret og de nevnte boligopplysningene til GAB.

På den måten blir både GAB og Folkeregisteret oppdatert med de opplysninger som i dag mangler. Jobben er fullført!

Den løpende oppdateringen av registrene skal skje gjennom samme rutiner som eksisterer i dag, nemlig gjennom flyttemeldinger til Folkeregisteret og byggeommeldinger til kommunene.

Statistisk sentralbyrå har altså valgt å involvere seg i Boligadresseprosjektet. Det til tross for at det er en viss fare for at risikoen for Folketellingsprosjektet kan øke gjennom denne direkte tilknytningen. Selv om lovhjemler er på plass og kontakten med Datatilsynet har vært nært gjennom hele prosjektet, involverer vi oss i et prosjekt som noen kan oppfatte som kontroversielt. Vi skal utføre oppgaver som normalt ikke er SSBs rolle, og vi gir både boligeiere og beboere en større oppgave enn normalt er ved rene statistisk undersøkelser. Folke- og boligteilingens suksess vil være svært avhengig av at Boligadresseprosjektet gjennomføres med god kvalitet og uten omfattende negative medieoppslag.

Boligadresseprosjektet har allerede flere ganger vært omtalt i media. I etterkant av disse oppslagene har det kommet en del leserinnlegg. Jeg skal sitere fra tre slike leserinnlegg, innlegg som viser at vi har til dels store informasjonsutfordringer i prosjektet:

- En fisker fra Rypefjord uttaler til Finnmark Dagblad: "Dette er noe byråkratisk rot og tøv!: Kommer de på døra mi, slipper de ikke inn!"
- En forbannet, nyetablert småbarnsmor uttaler til VG: "Jeg nekter å svare på et skjema som senere vil føre til at vi får et boligsattesystem som går ut på hvor mange og store soverom, bad, stuer og kjøkken vi har"
- En oppgitt Bærumsmann uttaler til Aftenposten: "Staten vil klistre kontrollmerker i boligen din. Selv leser jeg George Orwells 1984 på nytt, for å bli bedre mentalt forberedt på nyordningen"

Det er nyttig å lese slike uttalelser. Det er også viktig å møte disse synspunktene med respekt og alvor. Det verste vi gjør er å avvise dem med en arrogant holdning. Vi vet at alle disse tre innleggene er basert på feil eller misforstått faktagrunnlag. Det viser hvor viktig informasjon er. Vi må satse mer enn noen gang i tellingsens historie på å gi nøktern og saklig informasjon om hva dette egentlig dreier seg om. Det er avgjørende for begge prosjektene.

Men igjen må vi stille spørsmålet; hvorfor i all verden involverer vi oss i Bolig-adresseprosjektet og dermed helt bevisst øker risikoen i tellingsprosjektet? Vårt utgangspunkt er selvsagt at prosjektet vil bidra til en klar forbedring av det statistisk grunnlaget for sentral samfunnsinformasjon.

SSB produserer mye statistikk som dekker mange områder. Noen områder er meget godt dekket, andre mindre godt. Vi har i dag detaljerte opplysninger om antall Ladaer på norske veier, gjennomsnittlig vekt og høyde på vernepliktige, nettoopplag på Sunnmørsposten og antall medlemmer av Det norske Baptistsamfunn. Det er bra at vi har disse opplysningene, men det er en hemsko for planlegging og politikk-utforming at vi ikke vet hvor mange boliger og husholdninger vi har i Norge. Bolig-adresseprosjektet vil altså dekke viktige hull i statistikkgrunnlaget vårt. I tillegg vil Boligadresseprosjektet i kombinasjon med Folke- og boligtellingsen bidra til at den siste brikken i et registersystem for basisenhetene person, bolig og bedrift kommer på plass. Prosjektet vil bidra til at grunnlaget for løpende statistikk innenfor bolig og husholdning blir betydelig bedret. Det vil bidra til at framtidige kostbare tradisjonelle tellinger blir overflødige og prosjektet vil bidra til at vi kan produsere "tellingsdata" når vi og brukerne måtte ønske. Svaret på spørsmålet om vår medvirkning ligger altså i dette. Vi vinner så mye ved å bli med. Vi bidrar til en betydelig oppbygging av sentrale kilder for viktig samfunnsinformasjon. Et viktig argument for SSBs medvirkning er selvsagt også at sentrale brukere ønsker at dette registersystemet kommer på plass. Jeg vil i den sammenheng særlig trekke fram kommunene.

Kommunene er viktige brikker i arbeidet. Prosjektets suksess er faktisk avhengig av at de gjør en god jobb. Alt tyder på at de gjør det. Motivasjonen for kommunene er at her bidrar de til noe som er nyttig og viktig for deres egen kommune. Vi har fått mange positive uttalelser fra kommuner. Jeg vil trekke fram en uttalelse som fokuserer på et vesentlig poeng. Det er hentet fra Nøtterøy kommune: "Prosjektet vil gi viktig informasjon til kommunal planlegging. Informasjon som vi i dag må framskaffe gjennom usikre og arbeidskrevende rutiner". Det Nøtterøy kommune sier er at det i dag er vanskelig og tungvint å hente fram nødvendig informasjon til planlegging. Kommunene må bruke av knappe ressurser for å få fram det datagrunnlaget de trenger. Prosjektet vil øke informasjonsgrunnlaget for deres planlegging og ikke minst effektivisere informasjonsinnhenting. Dette skjønner kommunene. Derfor gjør de også en god jobb i prosjektet; derfor er de også store tilhengere av prosjektet.

En forbedring av det statistiske grunnlaget for sentral samfunnsinformasjon er SSBs hovedmotiv for å knytte Folke- og boligtellingsen så sterkt til boligadresseprosjektet. I informasjonsarbeidet ut til menigmann, kan vi ikke fokusere på dette som den

avgjørende begrunnelsen for prosjektene. Folk på gata er antakelig likegyldig til om prosjektet bidrar til at SSB kan lage bedre statistikk. Vi må ha en logisk og fornuftig begrunnelse i tillegg, som kan ha betydning for folk flest, og som folk føler er en fornuftig bruk av skattebetalernes penger.

Vi fokuserer på adressen. Det er viktig at adressen er riktig. Adresse er sentralt i et velfungerende samfunn. I dag fungerer ikke vårt adressesystem godt nok. Vårt offisielle adresseregister GAB, mangler en entydig adresse til nærmere 1 million leiligheter i blokker og bygårder. Det er dårlig samsvar i våre basisregistre som har adresse som et viktig kjennemerke. Det finnes et hav av adresseregistre i Norge hvor skrivemåten er forskjellig og presisjonen dårlig. Dette er dyrt for Norge. Vel 2 milliarder i året har SINTEF regnet ut. Det er med andre ord samfunnsøkonomisk lønnsomt å få orden og systematikk i adressesystemet i Norge. Boligadresseprosjektet vil bidra til det.

I informasjonen er det også viktig å gi eksempler på den praktiske nytten av et bedre adressesystem. Vi påstår at et oversiktlig og presist adressesystem vil gjøre identifisering av bosted enklere ved politi, brann og ambulanse- utrykning. En person med akutt hjerteinfarkt som ringer med en uklar røst fra en svær boligblokk på 15 etasjer, kan være vanskelig å finne for ambulansefolk. Med et presist adressesystem holder det for ambulansefolkene å få tak i navnet. Ved hjelp av det vil de kunne hente fram den presise adressen. Hvis den f.eks. er Strandgt. 2 H0602, vet ambulansefolkene at vedkommende bor i Strandgt. 2, sjette etasje, andre dør til venstre. Tid spares - liv kan reddes. Dette framstår som logisk og fornuftig for folk flest.

Informasjonsarbeidet er som nevnt mer viktig enn noen gang. Et viktig mål er at folk skal vite om prosjektene før de blir direkte berørt. Folk som bor i blokker og bygårder skal altså vite at de får tilsendt et adressemerke enten direkte eller via eier, før det faktisk kommer i postkassen i oktober. Tilsvarende skal folk vite at de får tilsendt et boligskjema før de faktisk får skjemaet i november. I tillegg til å vite er målet med informasjonsarbeidet å få folk til å forstå og helst akseptere de begrunnelsene vi har for hvorfor vi gjennomfører disse prosjektene. Vi krever ikke, og forventer vel heller ikke, at folk skal sprudle av glede og fornøyelse av å motta et adressemerke eller et boligskjema i posten. Men vi tror det er viktig for oppslutningen at begrunnelsene for gjennomføringen er god og logisk for folk flest.

Prosjektenes suksess blir målt ut fra oppslutningen. Det betyr at vi er avhengig av at vel 250 000 boligeiere gjør jobben sin med adressemerkene, at om lag 1 million beboere fører opp adressemerke på boligskjema og at ca. 2,1 millioner familier returnerer boligskjema i utfylt stand. Det er ingen liten utfordring, men den er overkommelig.

Vi har ikke ubegrensede midler til informasjonsarbeid. Vi må derfor utnytte våre midler godt og være smarte i vår informasjonsstrategi. En hovedstrategi er å være offensive overfor lokalpressen, det være seg lokalaviser eller nærradioer. Lokalpressen er fortsatt opptatt av å drive folkeopplysning, og erfaringene så langt er at vi får gode og informative oppslag.

Plakater på trikker, busser og tog, samt i oppganger til blokker og bygårder, er en annen sentral strategi. Plakatene i oppgangene skal være instruktive i den forstand at aktivitetene eller fasene i jobben skal beskrives. Du får adressemerke, setter det opp i leiligheten, mottar boligskjema, fører opp det nye bolignummeret og sender skjema tilbake til SSB.

I tillegg til disse tiltakene skal vi bl.a. kjøre radiospot i utvalgte kanaler, vi skal ha tekster som minner om innsending av boligskjema på bæreposer i innvandrerbutikker, en ide vi forøvrig har hentet fra folketellingen i USA. Og sist, men ikke minst, vi skal legge igjen postkort på hippe og moderne kafeer i storbyene, med en enkel og poengtert tekst: "Vil du bli med hjem og se adressemerket mitt?"

Informasjonen skal treffe, informasjonen skal forstås av mannen i gata. Vi har jobbet mye med det og en god bekreftelse på at vi kanskje er i ferd med å lykkes, fikk jeg i forbindelse med et intervju i Østlandssendingen for noen uker siden. Etter intervjuet tok jeg taxi tilbake til SSB. Jeg hørte at drosjesjåføren hadde radioen tunet inn på Østlandssendingen. Han kjente meg tydeligvis igjen på stemmen for det første han sa var at han nettopp hadde hørt meg på radioen.

Det ble en pause, og jeg ventet spent på neste setning. Jeg forventet vel en tirade fra mannen om byråkrati og misbruk av skattebetalernes penger til tull og fjas. I stedet kom følgende kommentar. "Det der med adresse til alle boliger, det er ikke så dumt det. Jeg vet jo hvordan ambulansefolka ofte sliter med å finna fram når de kommer til svære blokker. Jeg har sjøl problemer når jeg skal hente folk og de ikke dukker opp. Hvilken dør skal jeg banke på i en 12 etasjes blokk?". De ordene fra en drosjesjåfør i tjukkeste Oslo en fredag ettermiddag i mai er så langt den største kommunikasjonsgevinsten i prosjektet.

Det er viktig at ekspedisjonssjefer og byråsjefer i departementene synes prosjektet er nyttig, men det er blant folk flest at vi må bli forstått. At mannen i gata synes prosjektet er viktig er en garanti for å lykkes.

Folke- og bolig tellingen og Boligadresseprosjektet er viktige prosjekt for SSB i 2001. Prosjektene har høy prioritet. Jeg vet at Boligadresseprosjektet har tilsvarende prioritet i de etatene vi samarbeider med. Det gir styrke til prosjektet at etatene synes dette er viktig og at de legger tyngde til for å lykkes.

SSB har satset mye på Boligadresseprosjektet. Vi har drevet en langvarig argumentasjonskamp og påvirkning overfor beslutningstakere for å få prosjektet gjennom. Vi har satset ressurser og prestisje i å få prosjektet i gang. Vi har knyttet den tiårige folke- og bolig telling nært til prosjektet, og på den måten gjort tellingens suksess til en viss grad avhengig av at vi lykkes med prosjektet.

Det er viktig at vi lykkes. Det vil gjøre at vårt offisielle adresseregister for første gang blir fullstendig, det vil gjøre at vi får inn standardopplysninger om hele boligmassen i Norge. Det vil gjøre at vi får etablert en solid kunnskapskilde for viktig samfunns-

informasjon. Det vil gjøre at SSB som offisiell statistikkprodusent kan tilfredsstille sine brukere på en enda bedre måte. Etatene, Statistisk sentralbyrå, Statens kartverk og Skattedirektoratet som jobber med prosjektet har et stort ansvar. Det er viktig at vi gjør en ordentlig jobb. Med et såpass mediefokusert prosjekt er det naturlig at alle organisasjonsledd på en eller annen måte blir berørt. Fylkeskartkontoret i Sør-Trøndelag kan få en henvendelse fra en lokalavis, folkeregisteret i Elverum kan bli oppringt av en lokalradio, og en seksjon i SSB kan få en henvendelse fra en avis eller interesseorganisasjon.

Da er to ting viktige:

For det første at det er rutiner og talsmannsstrukturer i prosjektet som gjør at alle ledd i organisasjonen vet hvordan en skal forholde seg til slike henvendelser. For det andre at det er kunnskap om prosjektene, og at det er forståelse, oppslutning og lojalitet i alle ledd. Også i andre mer sosiale sammenhenger hvor ansatte møter spørsmål om prosjektene, er det faktisk viktig at den samme oppslutning og lojalitet vises. Bare SSB har rundt 900 ansatte. Hvis hver av disse i løpet av sommeren eller høsten møter 10 personer som har spørsmål eller kommentarer til prosjektet, utgjør det fort 9000 personer. Disse vil få en førstereaksjon direkte fra en SSB-ansatt om prosjektet. Det er faktisk viktig at denne reaksjonen er positiv.

Jeg vet det jobbes godt med dette i alle tre etatene. Det har etter hvert båret frukter. I egen organisasjon merker jeg en støtte og oppbakking som er inspirerende. En av mine kollegaer omskrev nylig John F Kennedys berømte ord ved presidentinnsettelsen i 1961: "Ikke spør hva tellingen kan gjøre for meg, men hva jeg kan gjøre for tellingen". Den setningen sender jeg herved ut til hele forsamlingen som en ypperlig rettesnor for det videre arbeidet.

Jeg vil avslutte med et nytt sitat fra et leserinnlegg. Denne gangen et positivt innlegg som sto i Aftenposten sommeren 1998 da saken var oppe i media første gang. Vedkommende skriver: *"Vi har gjennom mange år systematisk registrert alle eien- dommer i Norge. Nå vil man, naturlig nok, også ha sikker identifikasjon av leiligheter. For meg er dette logisk og naturlig. Hvorfor ikke? Er det slik at bare vi som bor i ene- bolig, skal kunne gis sikker identifikasjon til et bosted, og ikke folk som bor i leiligheter? I så fall hvorfor det?"*

Går det an å si det på en mer overbevisende måte? Det er både logisk og naturlig at vi gjennomfører disse prosjektene.

Takk for oppmerksomheten!

Avslutning med Sturm und Drang som spilte tradisjonell sigøynermusikk fra Ungarn. Musikerne i Sturm og Drang er Svein Haugen (kontrabass), Magne Henriksen (trekkspill), Nils Økland (fiolin), Per Karang (piano) og Eilif Moe (gitar).

Festmiddagen

Jubileumsmiddagen ble holdt på Hotell Plaza

Sturm og Drang spilte i foajeen

Det deltok både nåværende ansatte, tidligere ansatte, SSBs styre og gjester, blant annet fra andre nordiske land og fra Finansdepartementet.

Toastmaster Olav Ljones ønsket velkommen

Byråkoret underholdt med følgende innslag:

Jentelokken: Geir Lystrup
Kan jag få låna den av deg: Duke Ellington
Vals i tango: Povel Ramel
Helan: Svensk drikkevis
Slutkör: Svensk drikkevis
We'll meet again

Dirigent: Kjersti Vist Heide
Pianist: Torbjørn Dyrud
Solist: Leif Aksel Brønn

Festtalere var Ivar Frønes og Andreas Hompland

Svein Longva overrakte presanger til medarbeidere som hadde arbeidet i Statistisk sentralbyrå i Kongsvinger siden starten:

Oddlaug Dahl
Birgit Sandberg og
Turid Engebretsen Sætre.

Finansminister Thor-Eirik Schjøtt-Pedersen holdt tale og overleverte presang.

Faste former optrådte med spesiallaget sang. (Se side 47)

Erling Holmøy ledet allsang med egenprodusert tekst. (Se side 48)

Randi Johannessen takket for maten

Middagen ble avsluttet med festfyrverkeri, og dansen etterpå gikk til musikk av Sandvika storband.

Olav Ljones

Svein Longva overrekker presanger.

Meny

Forrett

Varmrøkt bekkørret med syltede grønnsaker
og bringebærsaus

Hovedrett

Pesto-gratinert lammefilet med fines herbes saus
Sesongens grønnsaker, ratatouille og fløtepoteter

Dessert

Passionsfrukt delice med bringebærsaus
og sjokoladeflak

Kaffe Avec

Pure Water

Bordeaux Sauvignon Blanc

Periquita 1997

Bache Gabrielsen/Drambuie

Sang framført av Faste Former

Melodi: Rom & Coca Cola/Norsk tekst: Faste Former

1.
Har du tak på livet ditt
eller har'u bomma litt
Finn det ut i reine tall
før det går totalt i ball

2.
Er du egentlig normal
eller splitter pine gal
skjuler stygge avvik seg
bak fasaden kjekk og grei?

Refr.
Spør Statistisk sentralbyrå
Der er'e svar å få
Sjekk siste årbok nå
Finn deg sjøl i statistikken

3.
Ble du gift i 75
har nok skjebnen alt vært slem
Du kan protestere vilt
men statistisk sett så er du skilt

4.
Tror du at du har det bra
2-3 rom og veranda
sjekk ut landets gjennomsnitt
så skjønner'u du har'e dritt

Refr.
For Statistisk sentralbyrå
de trenger ikke spå
Fasiten er å få
dypt der inn'i statistikken

5.
Jobber'u i industri'n
er'u ikke glad i vin
spiser nesten aldri brød
statistisk sett så er'u død

6.
Hater du det navn du fikk
Hjelp deg selv med statistikk
Skift ut det som er for sært
ta det som er mest populært

Refr.
hos Statistisk sentralbyrå
Der er'e hjelp å få
Der står de alle på
Gir sitt liv til statistikken
I ett hundreogfemogtjue år!

Sang for dagen av Erling Holmøy:

Takk for statistikken

(Mel.: «Thank you for the music»/Anderson & Ulveaus, ABBA)

Det ryktes at mange her vrir seg hver gang noen spør:
«Hvor jobber du hen, hva er det du egentlig gjør?»
Men reis deg og rank deg, sentralbyråkrat;
du kjemper for fakta mot synsing og prat.
Vi har grå-stemp'let fått,
men i lengden syns grått ganske godt.

Takk for statistikken, for tall som teller,
for skjulte mønstre i tabeller.
Hva var livet uten en indeks for inflasjon,
sesongkorleksjon
og litt multivariat regresjon?
Vi sier takk for statistikken, for grå informasjon.

Media skriker: «Vårt samfunn er råttent og galt;
fattigdom sprer seg og omsorgen svikter totalt.
Folk dør visst som fluer i helsekø,
kultur er erstattet med sirkus og brød».
Men stemmer nå dét?
Svarene gir SSB.

Takk for statistikken, den som forteller
hva som trolig faktisk gjelder.
Den lar oss trekke linjer på tvers av mang en nyans
og gir forskerne sjans
til å finne stokastisk dominans.
Vi sier takk for statistikken, for snitt og varians.

Ett tall alene, hva sier vel mindre enn det?
Men i samlet flokk kan de bli til en kampklar armé.
Kolonner og rekker kjemper hver dag
i samfunnsdebattens evige slag.
La oss slå fast i kveld:
Det finns makt i den minste tabell!

Takk for statistikken, for tall som teller,
takk for regnskap og modeller.
Farger de forvitrer, alle unntatt den grå,
den vil alltid bestå,
som et grunnfjell man trygt bygger på:
Slik er statistikken fra vårt sentralbyrå.

Jubileumskomiteen:

Ann Lisbeth Brathaug, Frode Brunvoll, Matz Ivan Faldmo, Elisabeth Gulløy, Coen Hendriks, Pirjo Grüner, Solfrid Malo, Bjørg Moen, Anne Skranefjell.

Kulturkomiteen:

Hege Marie Edvardsen, Anders Grøndahl, Elisabeth Gulløy, Grete Olsen, Anne Skarateppen, Espen Søbye, Marianne Tønnesen.

Kongsensgate 6, Oslo

Oterveien 23, Kongsvinger

125
1876 • 2001
år

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway